

MICHEL FOUCAULT

İNSAN DOĞASI

İKTİDARA KARŞI ADALET

NOAM CHOMSKY

bgst YAYINLARI

İNSAN DOĞASI:
İKTİDARA KARŞI ADALET

Noam Chomsky ile Michel Foucault Tartışıyor

bgst Yayınları

bgst Yayınları-3
Düşünce Dizisi-1
İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet
Noam Chomsky ile Michel Foucault Tartışıyor
Türkçesi: Tuncay Birkan

1. Baskı: Kasım 2005, bgst Yayınları
2. Baskı: Ağustos 2012, bgst Yayınları
© bgst Yayınları

Yayına Hazırlayan: Taylan Doğan
Türkçe Düzelti: Burcu Yankın
Kapak ve Kitap Tasarımı: Rauf Kösemen
Mizanpaj: Meltem Aravi

Baskı: İmak Ofset
Yenibosna/İstanbul
0212 656 49 97

ISBN: 978-975-6165-02-7
Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu
Tomtom Mah. Kaymakam Reşat Bey Sok. 9/3
Beyoğlu/İstanbul
0212 251 19 21
www.bgst.org
bgstyayinlari@bgst.org

İNSAN DOĞASI:
İKTİDARA KARŞI ADALET

Noam Chomsky ile Michel Foucault Tartışıyor
1971

Türkçesi: Tuncay Birkan

bgst Yayınları

Noam Chomsky: Çağımızın en önemli muhalif entelektüellerinden birisi olan Noam Chomsky, 1928'de Amerika'da doğdu. Dilbilim, matematik ve felsefe eğitimi gördü. 1955'te Pennsylvania Üniversitesi'nden doktorasını aldı ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ders vermeye başladı. Halen MIT Dilbilim ve Felsefe bölümünde Emeritüs enstitü profesörüdür. 1955'te hazırladığı doktora tezinin bulgularından hareketle 1957'de yayımladığı Syntactic Structures'ın [Sözdizimsel Yapılar], dilbilim alanında bir devrim yarattığı kabul edilmektedir.

Chomsky, insan yaşamının her alanındaki özgürleşme sorunları hakkında ve özellikle ABD'nin dış politikası üzerine çok sayıda etkili politik çalışmaya imza atmıştır. Türkiye'de yayımlanan eserlerinden bazıları şunlardır: *Kader Üçgeni* (çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 1993), *Dil ve Zihin* (çev. Ahmet Kocaman, Ayraç Yayınevi, 2001), *Amerikan Müdahaleciliği* (çev. Taylan Doğan ve Barış Zeren, Aram Yayıncılık, 2001), *Medya Gerçeği* (çev. Osman Akınhay ve Abdullah Yılmaz, Everest Yayınları, 2002), *11 Eylül ve Sonrası: Dünya Nereye Gidiyor?* (çev. Nuri Ersoy, vd., Aram Yayıncılık, 2002), *İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet* (M. Foucault ile birlikte, çev. Tuncay Birkan, bgst Yayınları, 2005), *Demokrasi ve Eğitim* (ed. C. P. Otero, çev. Ender Abadoğlu, vd., bgst Yayınları, 2007), *Tehlikeli Güç* (çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, 2007), *Müdahaleler* (çev. Taylan Doğan, Nuri Ersoy, bgst Yayınları, 2008), *Bilgi Sorunları ve Dil: Managua Dersleri* (çev. Veysel Kılıç, bgst Yayınları, 2009), *İktidarı Anlamak* (ed. Peter R. Mitchell ve John Schoeffel, çev. Taylan Doğan, bgst Yayınları, 2010), *Yaşamla Ölüm Arasında Gazze: Dünden Bugüne Filistin Sorunu* (Ilan Pappé ile birlikte, çev. Taylan Doğan, Ali Kerem Saysel, bgst Yayınları, 2011).

Michel Foucault: II. Dünya Savaşı sonrası düşünce dünyasında en fazla etkili olan ve en çok tartışma yaratan entelektüellerden birisi olmuştur. Filozof ve tarihçidir. 1970'te Collège de France'ta düşünce sistemleri tarihi kürsüsünde ders verdi. Yaşamının son yıllarında California Üniversitesi'nde dersler veriyordu. 1984'te öldü.

Michel Foucault'nun Türkiye'de yayımlanan eserlerinden bazıları şunlardır: *Ders Özetleri (1970-1982)* (çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, 1993), *Bilginin Arkeolojisi* (çev. Veli Urhan, Birey Yayıncılık, 1999), *Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık* (çev. Ümit Umaç, Ali Utku, Birey Yayıncılık, 1999), *Psikoloji ve Ruhsal Hastalık* (çev. Muhsin Hesapçıoğlu, Birey Yayıncılık, 2000), *Akıl ve Akıl Bozukluğu: Klasik Çağda Deliliğin Tarihi* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2000), *Seçme Yazılar-6 cilt* (Ayrıntı Yayınları, 2000-2006), *Hapishanenin Doğuşu* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2001), *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2001), *Bu Bir Pipo Değildir* (çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, 2001), *Kliniğin Doğuşu* (çev. İnci Malak Uysal, Epos Yayınları, 2002), *Marx'tan Sonra* (Duccio Trombadori ile birlikte, çev. Gökhan Aksay, Chiviyazıları Yayınevi, 2004), *Özne ve İktidar* (çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2005), *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (çev. Ferda Keskin, Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2005), *Bir Aile Cinayeti* (çev. Alev Özgüner, Erdoğan Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, 2007), *Cinselliğin Tarihi* (çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, 2010), *Doğruyu Söylemek* (çev. Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, 2010), *Toplumu Savunmak Gerekir* (çev. Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, 2011), *Büyük Kapatılma* (haz. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2011), *Bilginin Arkeolojisi* (çev. Veli Urhan, Ayrıntı Yayınları, 2011), *Felsefe Sahnesi* (çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2011), *İktidarın Gözü* (çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2012).

ELDERS: Bayanlar Baylar, Uluslararası Felsefeciler Projesi'nin üçüncü tartışmasına hoş geldiniz! Bugünkü tartışmacılarımız Collége de France'tan Sayın Michel Foucault ile Massachusetts Institute of Technology'den Sayın Noam Chomsky. Bu iki filozofun ortak yönleri olduğu gibi farklı düştükleri noktalar da var. İkisini karşılaştırmanın en iyi yolu, onları aynı dağın karşı taraflarında farklı aletler kullanarak, hatta birbirleriyle aynı yönde çalıştıklarının bile farkında olmaksızın çalışan iki tünel kazıcısı olarak görmek olurdu belki de.

Ama her ikisi de işlerini gayet yeni fikirler geliştirerek yapıyor, siyasi kaygılarını da felsefi kaygıları kadar önemseyerek mümkün olduğunca derinleri kazıyorlar: Bana öyle geliyor ki, felsefe ve siyaset hakkında hoş bir tartışma beklememiz için yeterli nedenler bunlar.

Dolayısıyla hiç vakit kaybetmeksizin tartışmayı o merkezi, asırlık soruyla, yani insan doğası sorusuyla başlatmak istiyorum.

Tarihten dilbilime, dilbilimden psikolojiye insanı konu alan bütün inceleme alanları, son kertede her türden dışsal faktörün ürünleri miyiz, yoksa aramızdaki farklara rağmen, ortak bir insan doğası adı verilebilecek, birbirimizi insan olarak tanımamızı sağlayan bir şeye sahip miyiz, sorusuyla karşı karşıya gelirler.

O yüzden ilk sorum size, Sayın Chomsky, çünkü sık sık insan doğası kavramına başvuruyor, hatta onunla bağlantılı olarak "doğuştan gelen fikirler" ve "doğuştan gelen yapılar" gibi terimler kullanıyorsunuz.

Dilbilimden ne gibi argümanlar türetiyorsunuz da bu insan doğası kavramına böylesi merkezi bir konum veriyorsunuz?

CHOMSKY: Biraz tekniğe girerek başlayayım o halde.

Dilleri incelemek gibi bir derdi olan biri, gayet belirli bir ampirik sorunla karşı karşıya gelir. Bir organizmayla, olgun, daha doğrusu yetişkin bir konuşmacıyla karşı karşıya gelir; özellikle kafasındakileri söylemesini, insanların ona söylediklerini anlamasını, bunu da son derece yaratıcı demekte sakınca görmediğim bir biçimde yapmasını sağlayan inanılmaz yetenekleri bir şekilde edinmiş bir konuşmacıdır bu... Yaratıcı sıfatını kullanıyorum, çünkü bir insanın başkalarıyla sürdürdüğü normal etkileşim içinde söylediği şeylerin büyük çoğunluğu yenidir, duyduğunuz şeylerin çoğu yenidir, sizin deneyimlediğiniz hiçbir şeye yakından benzemez; şurası açık ki, rastlantısal bir yeniliğe sahip bir davranış değildir bu. Bir anlamda nitelenmesi çok güç sayılabilecek, içinde bulunulan durumlara uygun düşen bir davranıştır. Ve pekâlâ da yaratıcılık denebilecek şeyin birçok özelliğine sahiptir.

Şimdi, bu çapraşık, son derece gelişkin ve düzenli yetenekler toplamını –ki bu yetenekler toplamına bir dili bilmek diyoruz– edinmiş olan kişi belli bir deneyime maruz kalmıştır; hayatını sürdürürken kendisine belli bir miktarda veri, belli bir miktarda dolaysız dil deneyimi sunulmuştur.

Bu kişinin ulaşabildiği verileri araştırabiliriz; bunu yaptığımızda da genelde epey açık seçik ve iyi tarif edilmiş bir bilimsel sorunla karşılaşırız; yani çocuğa sunulan gerçekten çok az miktarda, az ve oldukça düşük nitelikte veri ile onun bu verilerden bir şekilde çıkardığı son derece karmaşık, son derece sistematik, derin bir düzene sahip bilgiler arasındaki uçurumu izah etme sorunuyla.

Ayrıca belli bir dilde çok değişik deneyimleri olmuş değişik bireylerin yine de birbiriyle son derece uyumlu sistemlere ulaştıklarını fark ederiz. İngilizce konuşan iki kişinin yaşadıkları çok farklı deneyimler temelinde ulaştıkları sistemler, birinin dediğini öbürünün çok büyük oranda anlayabilmesi anlamında birbirine uyumludur.

Üstelik, daha da dikkate değer bir şeyi, yani dillerin çoğunda, aslında ciddi bir biçimde incelenmiş olan bütün dillerde, insanların maruz kaldıkları çok farklı türden deneyimlerin ürünü olan sistemler üzerinde dikkate değer kısıtlamalar olduğunu fark ederiz.

Bu kayda değer fenomenin, biraz şematik bir biçimde sunmak zorunda kalacağım olası tek bir açıklaması vardır ki, bu da şu varsayımdır: Genel şematik yapının, hatta belki de bu çok dağınık ve sınırlı deneyimden son kertede çıkardığı bilginin özgül içeriğinin önemli bir kısmı, daha doğrusu büyük kısmı bireyin kendisinden gelmektedir.

Bir dili bilen bir kişi, söz konusu bilgiyi, öğrenim deneyimine, ona maruz kaldığının ne tür bir dil olduğunu söyleyen gayet açık ve ayrıntılı bir şematizmle yaklaştığı için edinmiştir. Yani, daha gevşek söylersek; çocuk işe bilgiyle başlamak zorundadır, işittiğinin İngilizce mi, Felemenkçe mi, Fransızca mı yoksa başka bir şey mi olduğu bilgisiyle değil elbette, ama işittiğinin çok az sayıda çeşitlemeye izin veren son derece dar ve açık seçik bir insan dili olduğu bilgisiyle. Ve ancak işe son derece düzenli ve son derece kısıtlayıcı bir şematizmle başladığı içindir ki, dağınık ve yetersiz verilerden gayet düzenli bilgiye uzanan o dev sıçramayı yapabilmektedir. Şunu da eklemeliyim ki, çocuğun dil öğrenimine getirdiği ve benim doğuştan gelen dil ya da içgüdüsel bilgi adını verdiğim bu bilgi sisteminin özelliklerini gözler önüne serme yolunda belli bir mesafe, bence epey uzun bir mesafe katedebiliriz; çocuğun bu bilgiyi edindiği zaman zihinsel olarak temsil edilen sistemi tarif etme konusunda da uzun bir yol katedebiliriz.

İşte ben bu içgüdüsel bilginin, yani son derece kısmi verilerden karmaşık ve çapraşık bilgiler çıkarmayı mümkün kılan bu şematizmin, insan doğasının temel bileşenlerinden biri olduğunu iddia edeceğim. Dilin sadece iletişimde değil, düşüncenin ifadesinde ve kişiler arasındaki etkileşimde de oynadığı rol yüzünden temel bir bileşendir bu bilgi; insan zekâsının diğer alanlarında, insan idrakinin ve davranışının diğer alanlarında da aynı türden bir şeyin geçerli olduğunu varsayıyorum.

Ben insan doğası kavramıyla, toplumsal, düşünsel ve bireysel davranışlarımıza yön veren bu şematizmler, doğuştan gelen düzenleyici ilkeler toplamını, kütlesini kastediyorum.

ELDERS: Sayın Foucault, *Deliliğin Tarihi* ve *Kelimeler ve Şeyler* gibi kitaplarınızı düşündüğümde, sizin bütünüyle farklı bir düzeyde, tamamen zıt bir amaç ve hedef gözeterek çalıştığınız izlenimini alıyorum; insan doğasını şematizm kelimesiyle anlatacak olursak, siz birçok farklı şematizmi olan birçok farklı dönemi anlatmaya çalışıyorsunuz galiba. Buna ne diyorsunuz?

FOUCAULT: Sakıncası yoksa Fransızca cevap vereceğim, zira İngilizcem o kadar zayıf ki İngilizce cevap vermekten utanırım.

İnsan doğası kavramına biraz şüpheyle baktığım doğru, nedeni de şu: Ben bir bilimin kullanabildiği kavramların hepsinin aynı gelişkinlik düzeyinde olmadığına ve genelde bilimsel söylem içinde aynı işlevi görmedikleri gibi, aynı olası kullanım tipinde de olmadıklarına inanıyorum. Biyoloji örneğini ele alalım. Burada sınıflandırıcı işlevi olan kavramlar, ayırt edici işlevi olan kavramlar ve çözümleyici işlevi olan kavramlar görürsünüz: Bunlardan bazıları, sözgelimi "doku", nesneleri nitelememizi; "kalıtsal özellik" gibi bazıları belli unsurları tecrit etmeyi, "refleks" gibi bazıları da ilişkileri sabitlemeyi sağlar. Ayrıca söylemde ve akıl yürütme pratiğinin iç kurallarında

rol oynayan unsurlar da vardır. Ama bunların yanı sıra, bilimsel pratiğin kendini adlandırmakta, kendini başka pratiklerden ayırt etmekte, nesneler alanını sınırlamakta ve müstakbel görevlerinin toplamı olarak gördüğü şeyi adlandırmakta kullandığı "tâli" nosyonlar da vardır. Biyolojide hayat nosyonu bir ölçüde bu rolü belli bir dönem süresince oynamıştır.

17. ve 18. yüzyıllarda, doğa incelenirken hayat kavramına pek başvurulmazdı: Canlı cansız bütün doğal varlıklar minerallerden insana uzanan devasa bir hiyerarşik tablo içinde sınıflandırılırdı; mineraller ile bitki veya hayvanlar arasındaki kopuş görece belirsizdi; epistemolojik olarak tek önemli olan, bu varlıkların konumlarını su götürmez bir biçimde sabitlemekti.

18. yüzyıl sonlarında, bu doğal varlıklara ilişkin betimleme ve çözümlemeler, daha kusursuz araç gereçlerin ve en son tekniklerin kullanılması sayesinde, doğanın bilgisi içinde biyolojinin özgüllüğünü tanımlamamızı sağlayan bir nesneler alanını, bir ilişki ve süreçler alanını ortaya çıkardı. Hayatla ilgili araştırmaların en nihayet biyoloji bilimi içinde yerleşiklik kazandığı söylenebilir mi? Biyolojik bilginin düzenlenmesi hayat kavramı sayesinde mi mümkün oldu? Zannetmiyorum. Şunu söylemek daha yerinde olurmuş gibi geliyor bana: Biyolojik bilginin 18. yüzyıl sonunda geçirdiği dönüşümler bir yandan bilimsel söylemde kullanılmaya başlanan bir dizi yeni kavramla gözler önüne serilirken bir yandan da hayat gibi bir nosyonu, belli bir bilimsel söylem tipini adlandırmamızı, sınırlandırmamızı ve konumlamamızı sağlayan bir nosyonu ortaya çıkardı. Hayat nosyonunun bilimsel bir kavram olmadığını söyleyeceğim ben; sınıflandırıcı, sınırlandırıcı ve diğer işlevleri bilimsel tartışmalar üzerinde (bu tartışmalara konu olan şey üzerinde değil) bir etki yaratmış olan epistemolojik bir işaret* olmuştur bu nosyon.

* İng. *indicator*.

İnsan doğası nosyonu da aynı tipteymiş gibi geliyor bana. Dilbilimciler sessiz harflerin dönüşüm kurallarını, Freud rüya çözümlemesinin ilkelerini yahut kültür antropologları mitlerin yapısını insan doğasını inceleyerek keşfetmiş değillerdir. Bilgi tarihi içinde, insan doğası nosyonu, teoloji, biyoloji ya da tarihle bağlantılı ya da onlara karşıt belli söylem tiplerini tanımlayan bir epistemolojik işaret rolü oynamıştır bence esasen. Ben bunda bilimsel bir kavram görmekte zorlanıyorum.

CHOMSKY: Bir kere, insandaki bilişsel yapının, çocuğun bu karmaşık sistemleri edinmesini mümkün kılan özelliklerini, sözgelimi sinir ağlarıyla tanımlayabiliyor olsaydık, o zaman bu özellikleri insan doğasının kurucu bir özelliği olarak tarif etmekte hiç tereddüt etmezdim ben şahsen. Yani, bu durumda zihinsel yeteneklerimizle yaptığımız şey her neyse, onun temelini oluşturan biyolojik olarak verili, değişmez bir şey vardır.

Ama sizin ana hatlarıyla özetlediğiniz, ki ben de bu noktada aslında sizinle bütünüyle hemfikirim, gelişme hattını biraz daha ileri götürerek, biyolojik bilimlerdeki düzenleyici bir kavram olarak hayat kavramı üzerinde biraz daha durmak istiyorum.

Bana öyle geliyor ki, burada geçmişten değil gelecekten bahsettiğimize göre biraz daha spekülasyon yapılabilir ve insan doğası, yahut doğuştan gelen düzenleyici mekanizmalar ya da zihnin bünyesindeki şematizm kavramının (ya da artık her ne demek istiyorsanız, ben bunlar arasında pek fark görmüyorum, ama lafı kısa tutmak için insan doğası diyelim), hayatın ne olduğu sorusunu kimilerinin tatminkâr bulduğu bir biçimde cevapladıktan sonra (en azından biyologlar böyle düşünüyorlar, ama bu da sorgulanabilir belki), biyolojiye katetmeye çalışacağı bir sonraki zirveyi sunup sunmadığı sorulabilir.

Başka ve daha net bir deyişle, çocuğun karmaşık bilgi sistemlerini edinebilme yeteneğine, daha da önemlisi bu tür bilgi sistemlerini edindikten sonra da bu bilgilerden özgür, yaratıcı ve dikkate değer oranda farklı biçimlerde yararlanabilme yeteneğine ilişkin biyolojik bir açıklama ya da fiziksel bir açıklama sunmak mümkün müdür... bu yeteneği halihazırda elimizde bulunan fiziksel kavramlarla tarif edebilmek mümkün müdür?

Öncelikle bilgi edinmenin, ikinci olarak da ondan yararlanmanın bu özelliklerini biyolojik terimlerle, nihai olarak da fiziksel terimlerle açıklayabilir miyiz? Açıklayabileceğimize inanmak için bir neden görmüyorum aslında; yani, gerçekte bilim insanları için bir inanç meselesinden başka bir şey değil bu; bilim başka birçok şeyi açıklayabildiğine göre bunu da açıklayacaktır diye düşünülüyor.

Bunun bir anlamda zihin/beden* sorununun bir varyantı olduğu söylenebilir. Ama geriye dönüp bilimin çeşitli zirveleri nasıl katetmiş olduğuna ve hayat kavramının uzun bir süre onun görüş alanı dışında kaldıktan sonra en sonunda bilimin menziline nasıl girmiş olduğuna bakarsak, sanırım tarihin birçok noktasında —17. ve 18. yüzyıllar bunun özellikle belirgin örnekleridir— bilimsel ilerlemelerin tam da fiziksel bilimin alanının kendisinin genişlemesi sayesinde mümkün olduğunu fark ederiz. Newton'un yerçekimi kuvvetleri klasik örneklerdir. Kartezyenlere göre uzaktan etki hâlâ mistik bir kavramdı;** hatta Newton'un kendisi için bile bilim alanına ait

* Felsefede zihin/beden sorunu, zihnin nihayetinde fiziksel terimlerle tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusunu sorar. Bu soruya verilecek yanıt, zihin ve bedenin aynı töze mi sahip oldukları, yoksa farklı tözler mi oldukları düşüncesiyle ilişkili olacaktır. —y.h.n.

** Descartes'ın öncülük ettiği kartezyen düşünce okulu, doğada etkileşimin ancak nesnelerin birbirlerine çarpması, değmesi vs. sayesinde mümkün olduğunu savunuyordu. Bu nedenle, güneş sistemindeki gök cisimlerinin çekim kuvvetinin altında yatan mekanizma açıklanamayınca, uzaktan etki kavramını mistik olarak nitelendirdiler. — y.h.n.

olmayan esrarengiz bir nitelik, mistik bir şeydi. Oysa bir sonraki kuşakta, uzaktan etki bilime dahil edilmişti, sağduyuya aykırı bir kavram değildi artık.

Ne olmuştu peki? Beden nosyonu, fiziksellik nosyonu değişmişti. Kartezyen, tam mânâsıyla kartezyen biri bugün ortaya çıkacak olsa, gök cisimlerinin hareketlerinin hiçbir açıklaması yokmuş gibi gelirdi ona. Mesela bugün elektromanyetik kuvvetlerle açıklanan fenomenlerin bir açıklaması yoktur onlara göre kesinlikle. Ama fizik biliminin önceden ulaşılamayan kavramları, yepyeni fikirleri kapsayacak şekilde genişletmesi sayesinde, daha fazla sayıda fenomeni kapsayan, gittikçe karmaşıklaşan yapıları aşama aşama inşa etmek mümkün hale gelmiştir.

Kartezyenlerin fiziğinin mesela fizikteki temel parçacıkların davranışlarını açıklayabileceği kesinlikle doğru değildir, keza hayat kavramlarını da açıklamaktan âcizdir.

Aynı şekilde, bugün bilindiği şekliyle fizik biliminin (biyoloji de dahil) insanın doğuştan gelen düşünsel kapasitelerine, daha da önemlisi özgürlük koşulları altında bu kapasitelerden yararlanma yeteneklerine dair bir izah geliştirmesini sağlayacak ilkeler ve kavramları bünyesinde barındırıp barındırmadığı sorusu da sorulabilir bence. Biyolojinin ya da fiziğin şu anda bu kavramları içerdiğine inanmak için özel bir neden göremiyorum; bir sonraki zirveyi katedebilmeleri, bir sonraki adımı atabilmeleri için bu düzenleyici ilke üzerinde odaklanmaları ve bu kavramla hesaplaşabilmek için kapsamlarını genişletmeleri gerekiyor olabilir pekâlâ.

FOUCAULT: Evet.

ELDERS: Her ikinizin verdiği cevaplardan da çıkan daha özgül bir soru sormaya çalışsam daha iyi olacak galiba, zira aksi takdirde

tartışma fazla teknikleşecek diye korkuyorum. İkiniz arasındaki başlıca farklardan birinin yaklaşım farkından kaynaklandığı izlenimini aldım ben. Siz, Sayın Foucault, bilimin ya da bilim insanlarının belli bir dönemde nasıl iş gördükleriyle ilgileniyorsunuz özellikle, oysa Sayın Chomsky "ne-soruları" denen sorularla daha çok ilgileniyor: neden dile sahip olduğumuzla ilgileniyor; sadece dilin nasıl işlediğiyle değil dile sahip olmamızın nedeninin ne olduğuyla. Bunu daha genel bir biçimde aydınlatmaya çalışabiliriz: Siz, Sayın Foucault, 18. yüzyıl rasyonalizminin sınırlarını belirliyorsunuz. Sizse, Sayın Chomsky, 18. yüzyıl rasyonalizmini özgürlük ve yaratıcılık gibi nosyonlarla birleştiriyorsunuz.

Bunu 17. ve 18. yüzyıllardan verilecek örneklerle daha genel bir biçimde gösterebiliriz belki.

CHOMSKY: Önce şunu söyleyeyim ki, ben klasik rasyonalizme aslında bir bilim tarihçisi ya da felsefe tarihçisi olarak değil, biraz farklı bir bakış açısından, belli bilimsel nosyonları olan ve eskiden insanların bu nosyonlara ulaşma yönünde el yordamıyla, hatta muhtemelen ne yönde ilerlediklerinin farkında bile olmaksızın nasıl ilerlediklerini görmek gibi bir derdi olan birinin bakış açısından yaklaşıyorum.

Öyleyse denebilir ki, ben tarihe asıl derdi 17. yüzyıl düşüncesinin ne olduğunu araştırıp bulmak ve bu düşünceye dair net bir izah sunmak olan bir antika düşkünü olarak değil —bu yaklaşımı küçümsemiyorum, sadece bu benim yaklaşımım değil— daha çok, sözgelimi bir sanat sevdalısının bakış açısından bakıyorum; 17. yüzyıla, onda belli bir değeri olan ve değerinin bir kısmını da o sevdalının ona bakarken benimsediği perspektif sayesinde edinen şeyler bulmak için bakmak istiyorum.

Diğer yaklaşıma itirazım olmasa da kendi yaklaşımımın meşru oldu-

ğunu düşünüyorum; yani bilimsel düşüncenin ilk aşamalarına şu anki kavrayışlarımız* temelinde hareket ederek geri dönmenin ve büyük düşünürlerin, kendi dönemlerinin sınırları içinde kalarak da olsa, bizatihi açık seçik bir biçimde farkında olamayacakları kavramlar, fikirler ve kavrayışlar yönünde nasıl el yordamıyla ilerlediklerini görmenin kesinlikle mümkün olduğunu düşünüyorum.

Herkes kendi düşüncesiyle ilişkili olarak bunu yapabilir bence mesela. Kendini geçmişin büyük düşünürleriyle karşılaştırmaya kalkışmadan da herkes yapa...

ELDERS: Neden karşılaştırmasın ki?

CHOMSKY: ...bilir bunu...

ELDERS: Neden karşılaştırmasın?

CHOMSKY: Neyse [*gülüyor*], herkes şu anda bildiklerini yirmi yıl önce bildikleriyle karşılaştırabilir, bunu yaptığında da, biraz talihliyse, alttan alta ancak şimdi anlayabildiği bir şeye ulaşma yönünde o zamanlar da çabaladığını görebilir.

Aynı şekilde geçmişe de bakış açınızı çarpıtmadan bakmanız mümkün diyorum ben ve 17. yüzyıla bu açıdan bakmak istiyorum. Şimdi, geri dönüp 17. ve 18. yüzyıllara baktığımda, bana özellikle çarpıcı gelen şey, mesela Descartes ile takipçilerini zihni bedenden bağımsız düşünen bir töz olarak koyutlamaya** iten yol. Bu insanların bu ikinci tözü, zihni, düşünen varlığı koyutlamalarının nedenlerine baktığınızda şunu görüyorsunuz: Descartes fiziksel dünyadaki olayların, hatta davranışsal ve psikolojik dünyanın önemli bir kısmının da (mesela duyumların önemli bir kısmının) kendisinin fizikten anladığı şeylerle (artık bu anladıklarının yanlış olduğunu düşünüyoruz), yani

* İng. *understanding*.

** İng. *postulate*.

birbirine çarpan, dönen, devinen vs. şeylerle açıklanabileceğine ikna edebilmişti kendini; bunda haklı olup olmadığının şu an için önemi yok.

Belli bir fenomenler alanını bunlar üzerinden, mekanik ilke üzerinden açımlayabileceğini düşünüyordu; daha sonra da bunlarla açıklanamayacağını ileri sürdüğü bazı fenomenler olduğunu gözlemledi. Bu sebeple bu fenomenler alanını izah edebilmek amacıyla yaratıcı bir ilke, kendine ait özellikleri olan bir zihin ilkesi koyutladı. Onun, çoğu kendisini kartezyen olarak görmeyen, mesela rasyonalizme kesinlikle karşı olduklarını düşünen takipçileri de belli bir kurallar sistemi içinde yaratım kavramını geliştirdiler.

Ayrıntılara girmeyeceğim, ama konuyla ilgili olarak yaptığım araştırmalar beni en sonunda Wilhelm von Humboldt'a götürdü. Humboldt kendini kesinlikle kartezyen olarak görmüyordu, ama yine de oldukça farklı bir çerçeve içinde, farklı bir tarihsel dönemde ve farklı bir kavrayıştan yola çıkarak, bence önemini hâlâ koruyan kayda değer ve ustalıklı bir biçimde, içselleştirilmiş biçim* kavramını da geliştirdi; kartezyenlerin kendi terimleri içinde karşılaştıkları güçlükler ve sorunların bazılarıyla hesaplaşmaya çalışırken bir kurallar sistemi içinde özgür yaratım kavramıydı bu temelde.

Şimdi ben Descartes'ın bir ikinci töz koyutlama hamlesinin, metafizik ya da bilim-karşıtı bir hamle değil gayet bilimsel bir hamle olduğuna inanıyorum ki, bu noktada birçok meslektaşımdan ayrılıyorum. Aslında Descartes'ın hamlesi, Newton'un uzaktan etki koyutlamasında bulunduğu sırada yaptığı düşünsel hamleye çok benziyordu; Newton, tabiri caizse, okült** alanına açılan, yerleşik bilimin ötesinde kalan bir şeylerin bulunduğu bir alana açılan bir hamle yapıyor ve bu

* İng. *internalised form.*

** Esrarengiz, anlaşılmaz. – y.h.n.

nosyonların usulünce netleştirilip açıklanabileceği bir teori geliştirerek bu alanı yerleşik bilimle bütünleştirmeye çalışıyordu.

Bence Descartes da bir ikinci töz koyutlarken benzer bir düşünsel hamle yapıyordu. Newton başarılı olurken o başarısız oldu şüphesiz; yani, matematiksel bir zihin teorisinin temelini atamadı, oysa Newton ve takipçileri fiziksel varlıklarla ilgi olarak, uzaktan etki, daha sonraları da elektromanyetik kuvvetler vs. gibi okült fikirleri bünyesine katan matematiksel bir teorinin temellerini atmayı başardılar.

Ama bu da, bu matematiksel zihin teorisini devam ettirme ve geliştirme görevini bizlerin üstlenmemizi gerektiriyor bence. Ampirik sonuçları olacak, teorinin doğru mu yanlış mı olduğunu, ya da doğru yolda mı yanlış yolda mı olduğunu anlamamızı sağlayacak ve aynı zamanda matematiksel bilimin özelliklerine, yani sağlamlık ve kesinlik özelliklerine ve varsayımlardan sonuçlar çıkarmamızı mümkün kılan bir yapıya vs. sahip olacak bir teoriyi, kesin bir biçimde ifade edilmiş, açık seçik formüle edilmiş soyut bir teoriyi kastediyorum bununla da.

İşte ben 17. ve 18. yüzyıllara bu açıdan bakıp belli noktaları öne çıkarmaya çalışıyorum. Söz konusu bireylerin meseleyi böyle görmemiş olabileceklerinin kesinlikle farkında olsam, hatta böyle görmediklerini özellikle vurgulamakta fayda görsem de, bence bunlar gerçekten o dönemde var olan noktalardır.

ELDERS: Sayın Foucault, sert bir eleştiri getireceksiniz sanırım buna, değil mi?

FOUCAULT: Hayır... Sadece bir iki ufak tarihsel noktaya dikkat çekmek istiyorum. Bu noktaların gerekçeleri ve kipliklerine* ilişkin

* İng. *modalities*.

tarihsel analizinizde sunduğunuz izaha itiraz etmeyeceğim. Ama yine de bir şey eklemek isterim: Descartes'ın kavradığı şekliyle yaratıcılıktan bahsettiğinizde, onun takipçileri, hatta onunla aynı dönemde yaşayan bazı başka düşünürler arasında bulunan bir fikri ona mı atfediyorsunuz acaba diye düşünüyorum. Descartes'a göre, zihin o kadar da yaratıcı değildi. Sadece görüyor, algılıyor ve açık seçik fikirlerle aydınlanıyordu.

Üstelik, Descartes bu açık ve seçik fikirlerin, bu sezgilerin birinden ötekine nasıl geçilebildiği ve bunlar arasındaki geçişlerin açık seçikliğine nasıl bir statü verilmesi gerektiği sorununu hiçbir zaman çözememiş, bu sorunla hiçbir zaman tam anlamıyla başa çıkamamıştı. Descartes'a göre zihnin hakikati kavradığı anda yaratıcılığın tam nerede olduğunu göremiyorum ben, hatta bir hakikatten öbürüne geçilirken ortada gerçek bir yaratım olup olmadığından da emin değilim.

Halbuki aradığınıza çok daha yakın bir şeyi Pascal'de ve Leibniz'de bulabilirsiniz bence: Başka bir deyişle Pascal'de ve Hıristiyan düşüncesinin bütün Augustinusçu akımı içinde bu fikri, derinliğe sahip bir zihin, kendi mahremiyetinin üstüne katlanmış, bir tür bilinçdışından nasiplenmiş ve sahip olduğu potansiyelleri benliği derinleştirerek geliştirebilen bir zihin fikrini görürsünüz. Bu yüzden de bahsettiğiniz Port Royal grameri kartezyen olmaktan çok Augustinusçudur bana kalırsa.

Ayrıca Leibniz'de de kesinlikle seveceğiniz bir şey bulacaksınız: Zihnin derinliklerinde, bir anlamda bilincin rasyonel bilinçdışını, aklın kendisinin henüz netleştirilip görünürlük kazanmamış biçimini oluşturan bir ağı; monadın, yani bireyin azar azar geliştirdiği ve bütün dünyayı anlamakta kullandığı bütün bir mantıksal ilişkiler ağını barındırdığı fikridir bu.

Ben işte bu noktada çok ufak bir eleştiri getirmek istedim.

ELDERS: Sayın Chomsky, bir dakika lütfen.

CHOMSKY: Bence mesele tarihsel bir eleştiride bulunma meselesi değil, bu gayet temel kavramlar hakkında kendi fikirlerinizi formüle etme meselesi...

FOUCAULT: Ama temel fikirler tam da bu tür ince analizlerle ortaya konabilir.

ELDERS: Evet, tamam. Ama *Deliliğin Tarihi* kitabınızın bazı bölümlerinde 17. ve 18. yüzyılları bastırma, ezme ve dışlamayla tarif ettiğinizi hatırlıyorum, oysa Sayın Chomsky'ye göre yaratıcılık ve bireysellikle dolu bir dönem bu.

Dış dünyaya kapalı tımarhaneler neden ilk kez bu dönemde ortaya çıktı? Çok temel bir soru bu bence...

FOUCAULT: ...yaratıcılık konusunda, haklısınız!

Ama bilmiyorum, bu konuda Sayın Chomsky konuşmak isteyecektir belki...

ELDERS: Yo, yo, lütfen devam edin siz.

FOUCAULT: Yo, şunu söylemek istiyorum: Ben yapabildiğim, daha doğrusu yapmaya çalıştığım tarihsel çalışmalarda sizin deyiminizle bireylerin yaratıcılıklarına, yaratma kapasitelerine, kendi kendilerine kavramlar, teoriler ya da bilimsel hakikatler üretme yeteneklerine çok az yer ayırdım şüphesiz.

Ama benim sorunum Sayın Chomsky'ninkinden farklı bence. Sayın Chomsky konuşan öznenin yaratıcılığına neredeyse hiç pay tanımayan dilsel davranışçılığa karşı mücadele veriyordu; konuşan özne, bilgilerin, üzerinde yavaş yavaş bir araya geldiği bir yüzeyden ibaretti davranışçılığa göre, özne bu bilgileri daha sonra birleştiriyordu.

Bilim tarihi ya da daha genel olarak düşünce tarihi alanında ise, sorun tamamıyla farklıydı.

Bilginin tarihi uzun zamandır iki talebe itaat etmeye çalışmıştır. Bunlardan birincisi, atfetme talebidir: Her keşif belli bir yere ve tarihe oturtulmanın da ötesinde mutlaka birine atfedilmelidir; bir mucidi, ondan sorumlu biri olmalıdır. Öte yandan tanımları gereği "atfedilemez" nitelikte olan genel ya da kolektif fenomenler çoğunlukla değersiz görülür: Bunları "gelenek", "zihniyet", "tarzlar" gibi kelimelerle tarif etme teamülü hâlâ sürmekte; mucidin "özgünlüğü" karşısında olumsuz bir rol, bir fren rolü yakıştırılmaktadır bunlara. Kısacası, öznenin egemenliği ilkesinin bilginin tarihine uygulanmasının sonucudur bu. Diğer talep ise artık bizim özneyi değil, ama hakikati kurtarmamızı sağlar: Hakikat tarihe ödün vermesin diye, hakikatin kendini tarihin içinde kurması değil, sadece kendini onun içinde açığa çıkarması gerekir; insanların gözlerinden ırakta, geçici olarak ulaşılamaz durumda, gölgeler içinde oturmakta olan hakikat, peçesinin açılmasını bekleyecektir. Hakikatin tarihi esasen gecikmesinden, gözden kaçmasından ya da şu ana kadar gün ışığına çıkmasını önlemiş olan engellerin ortadan kalkmasından ibaret olacaktır. Bilginin tarihsel boyutu, hakikatle bağlantılı olarak her zaman olumsuzdur. Bu iki talebin birbirine nasıl uydurulduğunu görmek zor değil: Kolektif düzen, "ortalama düşünce", bir dönemin "önyargıları" ya da "mitleri" gibi fenomenler, bilgi öznesinin, en nihayet hakikate ulaşabilmek için aşması ya da ardında bırakması gereken engelleri oluşturuyorlardı; öznenin "keşfedebilmek" için "merkezin dışında" bir konumda olması gerekiyordu. Bir düzeyde bilim tarihiyle ilgili belli bir romantizmden medet ummak gibi görünmektedir bu: Hakikati arayan insanın yalnızlığı, özgünlüğünü tarih içinde ve ona rağmen ortaya seren özgünlük. Daha temelde, bilgi teorisi ile bilgi öznesini bilgi tarihinin üstüne yerleştirme meselesidir bu bana kalırsa.

Peki ya özneyle hakikatin ilişkisini anlamak bir bilgi efektinden ibaretse? Ya kavrayış "özneye tabi olmayan" karmaşık, çoğul, bireysel-olmayan bir formasyon, hakikat efektleri üreten bir formasyon ise? O zaman bilim tarihinin olumsuzlaştırdığı bütün bu boyutu olumlu biçimde ortaya koymak; kolektif bir pratik olarak bilginin üretken kapasitesini analiz etmek ve bunun sonucu olarak da bireyleri ve bireylerin "bilgi"sini verili bir anda kaydedilip tarif edilebilecek belli kurallara göre işleyen bir bilginin gelişimi içinde yeniden konumlandırmak gerekir.

Bütün Marksist bilim tarihçilerinin uzun bir zamandır zaten bunu yaptıklarını söyleyenler olacaktır. Ama bu tarihçilerin bu olgularla nasıl çalıştıklarına, özellikle de bilinç mefhumlarından,* bilime karşıt olarak ideoloji mefhumlarından nasıl yararlandıklarına bakıldığında, onların çoğunlukla bilgi teorisinden kopuk oldukları fark edilir.

Her halükârda benim derdim, bilgi keşiflerinin tarihinin yerine kavrayışın geçirdiği dönüşümleri ikame etmek. Dolayısıyla, benim yaratıcılık karşısında, en azından görünüşte, Sayın Chomsky'ninkinden tamamen farklı bir tavrım var; çünkü benim meselem bilen özne açmazını ortadan kaldırmak iken onun meselesi konuşan özne açmazının tekrar ortaya çıkmasını sağlamak.

Ama Sayın Chomsky bu açmazı tekrar ortaya çıkarabilmişse, tarif edebilmişse bunun nedeni bu imkâna sahip olmasıdır. Dilbilimciler dili uzun bir süredir kolektif bir değeri olan bir sistem olarak analiz etmektedirler. Belli bir dönemde şu ya da bu bilginin üretilmesini sağlayan bir kolektif kurallar bütünü olarak kavrayış ise şu ana kadar pek incelenmiş değildir. Bununla birlikte yine de onu gözlemleyen birine basbayağı pozitif karakteristikler sunmaktadır. Mesela 18. yüzyıl sonlarında tıbbı ele alalım: Önce 1770 ila 1780 yıllarında yazılmış

* İng. *notion*.

yirmi tıbbi eseri (hangileri olduğu önemli değil), sonra da 1820 ila 1830 yıllarında yazılmış başka yirmi eseri okuyun. Göreceksiniz ki, o kırk elli yıl içinde her şey gayet rastlantısal bir biçimde değişmiştir; hakkında konuşulan şeyler, onlar hakkında konuşma biçimi değişmiştir, sadece önerilen tedaviler değil kuşkusuz, sadece hastalıklar ve sınıflandırılma biçimleri de değil, fakat genel bakış açısının kendisi değişmiştir. Bunun sorumlusu kimdi? Müellifi* kimdi? Bichat** demek ya da biraz daha açılıp ilk anatomi klinikçileri demek yapay kaçacaktır. Tıbbi anlayışın pratiği ve kuralları bakımından geçirdiği kolektif ve karmaşık bir dönüşümdür söz konusu olan. Ki bu dönüşüm hiç de olumsuz bir fenomen değildir: Bir olumsuzluğun bastırılması, bir engelin silinip atılması, önyargıların ortadan kaldırılması, eski mitlerin terk edilmesi, akıldışı inançların geriletilmesi ve en nihayet deneyim ve akla özgürce ulaşılması mahiyetindedir. Kendine özgü tercihleri ve dışlamaları olan yepyeni bir parmaklığın*** uygulamaya konmasını; kendine özgü kuralları, kararları ve sınırları, kendi iç mantığı, parametreleri ve çıkmaz sokakları olan (ki bütün bunlar başlangıç noktasının değiştirilmesine yol açmışlardır) yeni bir oyunu temsil eder. Kavrayışın kendisi işte bu işleyiş içinde var olur. Demek ki bilgi tarihi incelendiğinde, iki genel analiz doğrultusu olduğu görülür: Birine göre, kavrayışın başlangıçta "hakikati" keşfeden bir "mucit" safhası olmaksızın, kendi oluşturucu kuralları içinde kendisini nasıl, hangi koşullarda ve hangi sebeplerle değiştirdiğini göstermek gerekir. Öbürüne göre ise, bir anlayışın kurallarının işleyişinin bir bireyde nasıl yeni ve daha önce ilan edilmemiş bilgiler ürettiğini göstermek gerekir. Bu noktada benim amacım, onunkiler yanında

* İng. *author.*

** 18. yüzyılda yaşamış bir Fransız doktor, anatomist ve fizyolog. – y.h.n.

*** İng. *grille.* Foucault'ya göre her çağ, bilimsel söylemi mümkün kılan bir bilgi "parmaklığı" ile karakterize olur. Foucault bunu "epistem" (bilgi) olarak adlandırır. Epistem, bir çağın neleri düşünüp neleri düşünemeyeceğini belirler. – y.h.n.

epey düşük nitelikli kalan gayet kusurlu yöntemler izleyerek de olsa, Sayın Chomsky'nin projesine dahil oluyor: yani, bireylerin ellerinde çok az kural ya da belirli unsur olduğu halde nasıl olup da daha önce hiç üretilmemiş, bilinmeyen bütünlükler ortaya çıkarabildiklerini izah etme projesine. Sayın Chomsky bu sorunu çözmek için öznenin açmazını dilbilgisel analiz alanına tekrar dahil etmek zorundadır. Benim ilgilendiğim tarih alanındaki benzer bir sorunu çözmek içinse bunun tam tersini yapmak gerek: yani, bireysel bilgi oyununa, kavrayışı, kavrayış kurallarını, kavrayış sistemlerini, kavrayışın belli bütünlükleri dönüştürme biçimlerini göz önünde bulunduran bir bakış açısını dahil etmek. Bu iki alanda yaratıcılık sorunu aynı şekilde çözülemez; daha doğrusu içine yerleştirildiği disiplinlerin durumu göz önünde bulundurulduğunda, aynı terimlerle formüle edilemez.

CHOMSKY: Galiba yaratıcılık terimini farklı biçimlerde kullandığımız için birbirimizi yanlış anlıyoruz biraz. Aslında yaratıcılık terimini biraz kendine özgü biçimde kullanan ben olduğuma göre bununla ne kastettiğini açıklamakla mükellef olan benim, siz değilsiniz. Ama ben yaratıcılıktan bahsettiğimde, kavrama genelde ondan bahsedildiğinde yüklenen değeri atfetmiyorum. Yani, bilimsel yaratıcılıktan bahsettiğinizde, mesela bir Newton'un başarılarından bahsediyorsunuzdur. Ama benim konuştuğum bağlam içinde, yaratıcılık normal bir insani edim.

Yeni bir durumla başa çıkabildiğinde her çocuğun sergilediği türden bir yaratıcılıktan bahsediyorum ben: bu durumu doğru dürüst tarif etmek, ona doğru dürüst tepki vermek, birine ondan bahsetmek, onun hakkında kendisi için yeni bir biçimde düşünmek vs. Ben bu edimlere yaratıcı demenin uygun düştüğünü düşünüyorum, ama bu edimleri Newton'un edimleri gibi düşünmüyorum elbette.

Aslında sanat ve bilimdeki, normalin ötesine geçen yaratıcılığın, insanlığın büyük çoğunluğunda tam anlamıyla gelişmiş vaziyette bulunmayabilecek olan ve gündelik hayatın normal yaratıcılığının bir parçası sayılamayabilecek bir şeyin, tabiri caizse insan doğasının bazı özelliklerini içerdiği fikri pekâlâ da doğru olabilir.

İnancım o ki bilim normal yaratıcılık sorununa belki kendi içine dahil edebileceği bir konu olarak bakabilir. Ama bilimin en azından makul bir gelecekte gerçek yaratıcılıkla, büyük sanatçı ve büyük bilim insanlarının başarıları ile başa çıkabileceğini zannetmiyorum, sanırım siz de benimle aynı fikirdesiniz. Bu benzersiz fenomenleri kendi menzili içinde bir yerlere oturtma ümidi yok. Ben yaratıcılığın daha düşük düzeylerinden bahsediyorum.

Şimdi, bilim tarihi hakkında söylediklerinizbence doğru, aydınlatıcı ve ileride psikoloji, dilbilim ve zihin felsefesi alanlarında üstlenmemiz gereken girişimlerle özellikle bağlantılı şeyler.

Yani, ben geçtiğimiz birkaç yüzyılda kaydedilen bilimsel ilerlemeler sırasında bastırılmış ya da bir kenara konmuş bazı konular olduğunu düşünüyorum.

Örneğin, bahsettiğim düşük-düzey yaratıcılık aslında Descartes'ın da ilgisini çekiyordu. Örneğin, söylenen şeyi taklit edebilen bir papağan ile duruma uygun yeni şeyler söyleyebilen bir insan arasındaki farktan bahsederken ve bu farkı fiziğin sınırlarına işaret eden ve bizi —modern terimlerle söylersek— zihin bilimine taşıyan ayırıcı özellik olarak nitelerken, bence Descartes aslında benim kafamdakiyle aynı türden bir yaratıcılıktan bahseder; bu arada bu tür mefhumların diğer kaynakları hakkında söylediklerinize kesinlikle katılıyorum.

Bu kavramlar, hatta cümle düzenlemesi nosyonunun kendisi bile, Sir William Jones ve diğerlerinin eseri olan büyük ilerlemeler

döneminde ve bir bütün olarak karşılaştırmalı filolojinin gelişimi sırasında bir kenara konmuştur.

Ama artık bütün bunları unutmanın ve bu fenomenler yokmuş gibi yapıp başka bir şeye yönelmenin zorunlu olduğu o dönemin ötesine geçebiliriz diye düşünüyorum. Karşılaştırmalı filolojinin ve ayrıca bence yapısal dilbilimin, davranışçı psikolojinin önemli bir kısmının ve hatta zihin ve davranış araştırmaları alanındaki ampirist geleneğin ürünlerinin büyük çoğunluğunun öne çıktığı bu dönemde, bu sınırlamaları bir yana bırakıp 17. ve 18. yüzyıllarda epey düşünce ve spekülasyon yapılmasına neden olmuş bu konuları ele almamız ve bunları çok daha geniş ve bence daha derin bir insan bilimi içine dahil etmemiz mümkün —yine de bu konulara daha geniş kapsamlı roller verecek olan bu bilimin, yenilik, yaratıcılık, özgürlük ve belli bir kurallar ve şematizmler sistemi içinde yeni varlıklar, yeni düşünce ve davranış unsurları üretme gibi mefhumları bütünüyle anlamamızı sağlaması kesinlikle beklenmemeli. Bence bunlar ele alıp üzerinde çalışabileceğimiz kavramlar.

ELDERS: Öncelikle, bu kadar kapsamlı cevaplar vermemenizi rica edebilir miyim acaba? [*Foucault gülüyor.*]

Yaratıcılık ve özgürlüğü tartışırken, ortaya çıkan (çıktıysa tabii) yanlış anlamalardan biri şuradan geliyor bence: Sayın Chomsky sınırsız uygulama ihtimalleri olan sınırlı sayıda kuraldan yola çıkarken, siz, Sayın Foucault, içinde bulunduğumuz tarihsel ve psikolojik determinizmlerin yarattığı "parmaklığın" kaçınılmazlığını vurguluyorsunuz, ki bu yeni fikirleri keşfetme biçimimiz için de geçerli.

Belki bilim sürecini analiz ederek değil de sadece kendi düşünce sürecimizi analiz ederek çıkabiliriz bunun içinden.

Yeni bir temel fikir keşfettiğinizde, Sayın Foucault, kendi kişisel yaratıcılığınız bakımından kendinizi özgürleşmiş, yeni bir şey geliş-

tirmiş gibi hissetmenize yol açan bir şeyler olduğunu düşünüyor musunuz? Belki sonradan bu fikrin o kadar da yeni olmadığını keşfediyorsunuzdur. Ama siz kendiniz, kendi kişiliğiniz içinde, yaratıcılık ile özgürlüğün birlikte çalıştığına inanıyor musunuz?

FOUCAULT: Kişisel deneyim sorununun o kadar da önemli olmadığını düşünüyorum ben...

ELDERS: Neden?

FOUCAULT: ... böyle bir meselede. Hayır, aslında Sayın Chomsky'nin söyledikleri ile benim göstermeye çalıştıklarım arasında güçlü bir benzerlik olduğunu düşünüyorum: Başka bir deyişle, aslında ortada sadece olası yaratımlar, olası yenilikler vardır. Dil ya da bilgi açısından, ancak, bu cümlelerin kabul edilebilirliğini ya da dilbilgisine uygunluğunu tanımlayan, ya da bilgi örneğinde, bu cümlelerin bilimsel niteliğini tanımlayan belli kuralları devreye sokarak yeni bir şey üretebilirsiniz.

Nitekim, Sayın Chomsky'den önceki dilbilimcilerin esasen, her yeni cümlenin temsil ettiği yenilikten ya da yeni bir cümlenin işitilmesinden çok cümle inşa etmenin kuralları üzerinde durduklarını söyleyebiliriz. Bilim tarihinde ya da düşünce tarihinde ise, bireysel yaratımı daha çok vurguladık ve kendilerini her bilimsel keşifte, her bilimsel icatta, hatta her felsefi yenilikte belli belirsiz duyuran ortak, genel kuralları bir kenara itip gölgede bıraktık.

Bu bakımdan, şüphesiz yanlış bir biçimde yeni bir şey söylediğime inansam da yine de söylediğim cümlede belli kuralların işbaşında olduğunun farkındayım. Üstelik bunlar sadece dilsel değil, epistemolojik kurallardır; ve bu kurallar çağdaş bilgiyi karakterize eder.

CHOMSKY: Bu yorumlara kendi çerçevem içinde kalarak, bu meselelerden bazılarına ışık tutabilecek bir şekilde cevap vermeye çalışabilirim belki.

Zihninde ne tür bir dil öğrenebileceğini belirleyen bir şematizm olan bir çocuğu düşünelim yine. Evet. Daha sonra bu çocuk belli tecrübeler sonunda, bu tecrübenin bir parçasını oluşturduğu ya da dahil olduğu dili çok çabuk öğrenir.

Şimdi bu normal bir edimdir; yani normal zekânın edimidir, ama epey yaratıcı bir edimdir.

Bu gülünç denecek ölçüde az veri temelinde bu kadar muazzam, karmaşık ve çapraşık bir bilgi sistemi edinme sürecine bir Marslı bakacak olsaydı, bunun muazzam bir icat ve yaratım edimi olduğunu düşünürdü. Hatta bir Marslı, bu süreci, sözgelimi fizikçilerin ellerindeki verilerle bir fiziksel teorinin herhangi bir veçhesini icat etmeleri kadar önemli bir başarı olarak görürdü bence.

Gelgelelim, bu farazi Marslı daha sonra bütün normal çocuklar bu yaratıcı edimi hemen, üstelik aynı şekilde ve hiçbir güçlük çekmeden yaparlarken, eldeki verilerden bilimsel bir teoriye gitmeyi sağlayan yaratıcı edimi yavaş yavaş yerine getirmek için bir sürü dehanın yüzyıllarca uğraşması gerektiğini gözlemleseydi, o zaman bu Marslı, rasyonel biriyse, dil örneğinde edinilen bilgi yapısının temelde insan zihnine içkin olduğu, ama fiziğin yapısının bu kadar dolaysız bir biçimde insan zihnine içkin olmadığı sonucuna varırdı. Dünyadaki fenomenlere baktığımızda, teorik fizik kendiliğinden zuhur ediyor, biz de onu yazıya geçirip üretiyor değilizdir; zihinlerimiz böyle kurulmamıştır.

Yine de bunlar arasında olası bir bağlantı noktası var bence ve bunu geliştirmek faydalı olabilir: Yani, nasıl oluyor da herhangi bir türden bir bilimsel teori inşa edebiliyoruz? Çeşitli bilim insanlarının, hatta çeşitli dehaların, eldeki az sayıda veriyle, uzun bir dönem sonunda, en azından belli örneklerde belli bir derinliğe ve belli bir ampirik geçerliliğe sahip bir tür teoriye ulaşmaları nasıl oluyor da mümkün oluyor?

Bu dikkate değer bir olgu.

İşin aslına bakarsanız –aralarındaki dehalar da dahil olmak üzere– bu bilim insanları olası bilimsel teoriler üzerine son derece dar bir sınırlama getirerek işe başlamış olmasalardı, zihinlerinde olası bir bilimsel teorinin ne olduğuna dair bariz biçimde bilinçdışı bir tanımlama bulunmasaydı, o zaman bu tümevarımsal sıçramanın yapılması kesinlikle imkânsız olurdu: Tıpkı her çocuğun zihninde insan dili kavramı çok sınırlı bir biçimde yer etmiş olmasaydı, verilerden bir dili öğrenmeye yapılan bu tümevarımsal sıçramanın imkânsız olacağı gibi.

Demek ki, sözgelimi eldeki verilerden fizik bilgisini çıkarma süreci, bizimki gibi bir organizma için çok daha karmaşık, çok daha güç ve çok daha zamana yayılmış olsa da, dehanın vs. işin içine karışmasını gerektirse de, yine de fizik bilimini, biyolojiyi ya da benzerlerini keşfetme başarısı belli bir anlamda, normal bir çocuğun dilinin yapısını keşfetmesi başarısına benzer bir şeye dayalıdır: Yani, bu başarı başlangıçta olası teoriler sınıfına getirilen bir sınırlama, bir kısıtlama sayesinde elde edilmiş olmalıdır. İşe sadece belli şeylerin teori olabileceğini bilerek başlamış olmasaydınız, herhangi bir tümevarım mümkün olmazdı. Eldeki verilerden hiçbir yönde hiçbir yere gidemezdiniz. Bilimin ortak bir hükme doğru gidiyor ve ilerleme kaydediyor olması bile başlı başına, en başta konan bu tür sınırlamalar ve yapıların var olduğunu gösterir.

Eğer gerçekten bilimsel yaratımla, hatta sanatsal yaratımla ilgili bir teori geliştirmek istiyorsak, bir yandan olası bilgilerimizin kapsamını sınırlayan, bir yandan da az sayıda veriden karmaşık bilgi sistemlerine doğru o tümevarımsal sıçramayı yapmamızı sağlayan koşullar üzerinde odaklamalıyız bence dikkatimizi. Bir bilimsel yaratıcılık teorisi yönünde, daha doğrusu epistemolojinin herhangi bir sorunu yönünde ilerleme katetmenin yolu buymuş gibi geliyor bana.

ELDERS: Bu başlangıçtaki sınırlamanın, beraberinde birçok yaratıcı imkân getirmesi fikri üzerinde düşündüğümüzde, Sayın Chomsky'ye göre kurallarla özgürlüğün birbirlerine karşıt olmadığı, aksine şu ya da bu ölçüde birbirlerini içerdiği gibi bir izlenim alıyorum. Sizin kafanızda ise bunun tam tersi bir şey olduğunu düşünüyorum Sayın Foucault. Böyle düşünmenizin nedenleri neler, zira tartışmanın çok temel noktalarından biri bu, üzerinde durulursa iyi olur bence.

Aynı sorunu başka terimlerle ifade edecek olursak: Herhangi bir baskı biçimi içermeyen bir evrensel bilgi düşünebiliyor musunuz?

FOUCAULT: Sayın Chomsky'nin biraz önce söylediklerinde bana ufak bir güçlük yaratıyormuş gibi gelen bir şey var; belki de ben iyi anlayamamışımdır.

Bence bir bilimsel teori mertebesindeki sınırlı sayıdaki olasılıktan bahsediyorsunuz siz. Eğer kendinizi epey kısa bir dönemle (artık hangi dönemse) sınırlarsanız bu doğru. Ama daha uzun bir dönemi düşündüğünüzde, asıl çarpıcı olan şey olasılıkların ayrılık ve farklılıklarla çoğaltılmasıymış gibi geliyor bana.

Bilimlerin, bilginin "büyüme" ilkesine uyarak belli bir "ilerleme" çizgisini izledikleri fikri ve bütün bu bilgi türlerinin belli bir noktada birleştiği ilkesi uzun bir süredir mevcuttur. Ama tarihsel ve coğrafi anlamda dünyanın tamamını kapsayan ve evrensel bir anlayış olduğu ortaya çıkan Avrupa anlayışının nasıl geliştiğine baktığımızda, bir büyüme olduğu söylenebilir mi? Ben şahsen büyümeden çok dönüşümün söz konusu olduğunu söylerdim.

Hayvan ve bitki sınıflamalarını ele alalım mesela. Bunlar, Ortaçağ'dan beri bütünüyle farklı kurallara göre sık sık tekrar yazılmışlardır: Simgecilik tarafından, doğa tarihi tarafından, karşılaştırmalı anatomi tarafından, evrim teorisi tarafından. Bu yeniden-yazım her seferinde bilgiyi işlevleri, ekonomisi, iç ilişkileri bakımından bütünüyle

farklı bir hale getirir. Burada bir büyüme ilkesinden çok bir ayrılma, farklılaşma ilkesi söz konusudur. Hatta birkaç bilgi tipini aynı anda mümkün kılmanın birçok farklı yolu olduğunu söyleyeceğim ben. Bu yüzden, belli bir açıdan bakıldığında, belli bir dönemde olası sistemler karşısında her zaman bir veri fazlası vardır ve bu fazla da söz konusu sistemlerin kendi sınırları, hatta kendi kusurlulukları içinde tecrübe edilmesine neden olur; bu da şu anlama gelir ki, bu sistemlerin yaratıcılığını kavramakta güçlük çekeriz. Başka bir açıdan, tarihçi açısından bakıldığında ise, az miktarda veriye dayanarak oluşturulmuş sistemlerde bir çoğalma, bir fazlalık mevcuttur; bilim tarihindeki hareketi belirleyen şeyin yeni olguların keşfedilmesi olduğu yolundaki yaygın fikir de buradan kaynaklanır.

CHOMSKY: Bu noktada da biraz sentez yapmaya çalışayım yine. Bilimsel ilerleme konusundaki görüşlerinize katılıyorum; yani, bilimsel ilerlemenin yeni bilgilerin üst üste eklenip birikmesi ve yeni teorilerin özümsenmesi vs. meselesinden ibaret olduğunu düşünmüyorum. Sizin de tasvir ettiğiniz türde zikzaklı bir yapısı olduğunu düşünüyorum, belli sorunları unuttuğunu, yeni teorilere sıçradığını...

FOUCAULT: Ve aynı bilgiyi dönüştürdüğünü.

CHOMSKY: Doğru. Ama buna bir açıklamaya getirmeye çalışılabilir belki. Feci bir basitleştirme yapalım, şimdi dümdüz söyleyeceğim şeyin bütünüyle doğru olduğunu falan iddia etmiyorum, ama şu genel açıklamanın kabaca doğru olduğunu kabul edelim: Biyolojik olarak verili belli bir düzenlemeye sahip olan biz insanların kafalarında, en başta, belli bir olası düşünsel yapılar, olası bilimler kümesi var gibidir sanki. Tamam mı?

Şimdi, gerçekliğin bir veçhesinin zihnimizdeki bu yapılardan birinin karakterine sahip olduğu şanslı durumda, elimizde bir bilim var

demektir: Yani, zihnimizin yapısı ile gerçekliğin bir veçhesinin yapısı, neyse ki yeterince örtüştüğü için anlaşılabilir bir bilim geliştiririz.

Bilimsel bilginin muazzam zenginliği ve yaratıcılığı, tam da zihinlerimizin en başta belli bir tür olası bilimle sınırlı olmasından gelir işte. Bu sınırlamalar olmasaydı, azıcık bir bilgiden, azıcık bir deneyimden zengin, yüksek bir karmaşıklık ve gelişkinliğe sahip bilgiye geçtiğimiz o yaratım edimini gerçekleştiremeyeceğimizi vurgulamak önemlidir —bu sizin sınırlama ve özgürlük hakkında söylediklerinizle ilgili bir şey bu arada. Çünkü her şey mümkün olsaydı, hiçbir şey mümkün olmazdı.

Zihinlerimizin ayrıntılı olarak anlamasak bile bence genel olarak algılamaya başladığımız, bize belli olası anlaşılır yapılar sunan ve tarihin, fikir ve deneyimlerin gidişatına göre bazen odak noktası haline gelip bazen odak dışına çıkan bu özelliği yüzündendir ki, bilimin ilerlemesi sizin anlattığınız o kararsız ve zikzaklı karakteri sergilemektedir bence.

Bu her şeyin, en sonunda bilim alanına gireceği anlamına gelmez. Ben şahsen, anlamak isteyeceğimiz birçok şeyin, hatta belki de en çok anlamak isteyeceğimiz şeylerin, mesela insanın doğasının yahut doğru dürüst bir toplumun doğasının ve başka birçok şeyin aslında olası insan bilimlerinin kapsamı dışında kalabileceğine inanıyorum.

ELDERS: Galiba yine sınırlama ile özgürlük arasındaki iç ilişki sorunuyla karşı karşıya geldik. Siz sınırlamanın, temeldeki sınırlamanın bileşimi ile ilgili bu önermelere katılıyor musunuz, Sayın Foucault?

FOUCAULT: Mesele bileşim meselesi değil. Bir kurallar sistemini devreye sokarken mümkün olan tek şey yaratıcılıktır zaten; ortada bir düzen ve özgürlük karışımı söz konusu değildir.

Ben Sayın Chomsky'ye, bu düzenliliklerle ilgili ilkeyi, bir şekilde, zihnin ya da insan doğasının içine yerleştirdiği zaman tam katılamıyorum galiba.

Eğer mesele bu kuralların insan zihni tarafından etkili bir biçimde işletilmesi ise, eyvallah; yok, tarihçi ile dilbilimcinin de bunun hakkında kendilerince düşünüp düşünemeyecekleri meselesi ise, yine eyvallah; bu kuralların bu bireyler tarafından söylenen ya da düşünülen şeyleri kavramamıza izin verdikleri söyleniyorsa da sorun yok. Ama bu düzenliliklerin, varoluş koşulları olarak, insan zihnine ya da insan doğasına bağlı olduğu söylendiğinde bunu kabul etmem zor: Bana öyle geliyor ki bu noktaya ulaşmadan önce –her halükârda sadece kavrayıştan bahsediyorum– iktisat, teknoloji, siyaset, sosyoloji gibi diğer insani pratikler alanında bunun yerine, o pratiklere oluşum koşulları, model, yer, görünüm vs. koşulları olarak hizmet edebilecek bir şey koymak gerekir. Ben bilimi mümkün kılan düzenlilik ve kısıtlama sisteminin insan zihninden başka bir yerde, hatta onun dışında, toplumsal biçimlerde, üretim ilişkilerinde, sınıf mücadelelerinde vs. bulunup bulunamayacağını bilmek istiyorum.

Mesela, deliliğin Batı'da belli bir tarihte bir bilimsel araştırma nesnesi ve bir bilgi nesnesi haline gelmesi, bana belli bir ekonomik ve toplumsal durumla bağlantılıymış gibi geliyor.

Belki de Sayın Chomsky ile ayrıldığımız nokta şu: O bilimden bahsettiğinde muhtemelen bilginin biçimsel düzenlenişini kastederken, ben bilginin kendisinden bahsediyorum; yani çeşitli bilgilerin belli bir toplumun içine saçılmış, o toplumun her yerine nüfuz etmiş ve kendini eğitimin, teorilerin, pratiklerin vs. temeli olarak ortaya koyan içeriğinden bahsediyorum.

ELDERS: Peki ama bu bilgi teorisinin ileri sürdüğünüz insanın ölümü

teması ya da 19. ve 20. yüzyılları kapsayan dönemin sona ermesi açısından anlamı nedir?

FOUCAULT: Ama bunun şu anda konuştuğumuz şeyle hiç alakası yok ki.

ELDERS: Bilmiyorum, çünkü söylediğiniz şeyi benimsediğiniz antropolojik anlayışa uygulamaya çalışıyordum. Kendi yaratıcılığınızdan ve özgürlüğünüzden bahsetmeyi de reddetmiştiniz zaten, değil mi? Bunun ne gibi psikolojik nedenleri olabilir diye merak ediyorum.

FOUCAULT: [*İtiraz ederek*] Valla siz merak edebilirsiniz, benim elimden bir şey gelmez.

ELDERS: Pekâlâ.

FOUCAULT: Ben merak etmiyorum.

ELDERS: Peki ama bu kişisel soruları cevaplamayı reddetmenizin nesnel nedenleri, sizin anlama yetisi, bilgi, bilim anlayışınızla bağlantılı nedenleri neler?

Sizin cevaplamanız gereken bir sorun çıktığında, kişisel bir meseleden sorun yaratmanızın nedenleri neler?

FOUCAULT: Hayır, kişisel bir meseleden sorun yaratmıyorum ben; kişisel bir meseleyi, bir sorunun olmayışına dönüştürüyorum.

Çok basit bir örnek vereyim, analiz etmeyeceğim, ama örnek şu: İnsanların, 18. yüzyıl sonlarında, Batı düşüncesi ve Batı bilgisinin tarihinde ilk kez olarak, ölümlerine neden olan belli bir hastalığın kaynağının, kökeninin anatomik sebebinin ne olduğunu öğrenmek için cesetleri açmaya başlamaları nasıl mümkün olmuştu?

Fikir yeterince basit görünüyor. Ama hastalığın nedenini bir cesetteki patolojik bir değişiklikte arama fikrinin aklımıza gelmesi için Batı'da

tıbbın dört ya da beş bin yıl geçirmesi gerekmişti.

Eğer bunu Bichat'nın kişiliği ile açıklamaya çalışırsanız, bence hiçbir ilgi çekiciliği olmaz. Ama tersine, 18. yüzyıl sonlarında toplumda hastalık ve ölümün yerinin ne olduğunu ve sanayi toplumunun genişleyip gelişebilmek için bütün nüfusu dört katına çıkarmakta nasıl bir çıkarı olduğunu (ki bu sayede toplumda kapsamlı tıbbi taramalar yapılmış, büyük hastaneler açılmıştır vs.) belirlemeye çalışırsanız; o dönemde tıbbi bilginin nasıl kurumsallaştığını, diğer bilgi türleriyle ilişkilerinin nasıl düzenlendiğini bulmaya çalışırsanız, o zaman hastalık, hastaneye kaldırılan hasta, ceset ve patolojik anatomi arasındaki ilişkinin nasıl mümkün hale geldiğini anlayabilirsiniz.

Yeni olduğunu iddia etmeyeceğim, ama bence bu, her halükârda, çok fazla ihmal edilmiş bir analiz biçimi ve kişisel olaylarla neredeyse hiçbir alakası yok.

ELDERS: Evet ama bunu hangi argümanlarla çürüttüğünüzü biraz daha anlayabilseydik çok ilginç olacaktı.

Peki siz, Sayın Chomsky, bu arada tartışmanın felsefi kısmıyla ilgili son sorum olacak bu, siz mesela sosyal bilimlerin çalışma tarzlarıyla ilgili fikirlerinizden bahseder misiniz? Bu noktada davranışçılığa yönelik şiddetli saldırılarınız geliyor aklıma. Hatta belki Sayın Foucault'nun şu anda davranışçı bir tarzda çalışmakta olduğunu da açıklayabilirsiniz belki bize. [*İki filozof da gülüyor.*]

CHOMSKY: Dediğinizi yapacağım, ama önce Sayın Foucault'nun söylediklerıyle ilgili kısa bir yorum yapmak istiyorum.

Baştaki özgün imgenizi kullanacak olursak, bütün bunlar aynı dağı karşı yönlerden kazmakta olduğumuzu gayet güzel gösteriyor bence. Yani, ben bir bilimsel yaratım ediminin iki olguya bağlı olduğunu

düşünüyorum: birincisi, zihnin bünyevi* bir özelliğine; ikincisi ise mevcut bazı toplumsal ve düşünsel koşullara. Bana kalırsa mesele bunların hangisini incelememiz gerektiği meselesi değil; bu etkenlerin neler olduğunu öğrendiğimizde ve bu sayede nasıl birbirleriyle belli bir biçimde etkileşime girdiklerini açıklayabildiğimizde bilimsel keşfi ve keza her türlü keşfi anlayabiliriz, demek daha doğru olur.

En azından bu bağlamda, ben zihnin bünyevi kapasiteleriyle ilgileniyorum; siz de, dediğiniz gibi, toplumsal, ekonomik ve diğer koşulların belli bir düzenlenişiyle ilgileniyorsunuz.

FOUCAULT: Ama ben bu farkın karakterlerimizle bağlantılı olduğunu düşünmüyorum, çünkü bu şu anda Sayın Elders'ı haklı çıkarır ki haklı çıkmaması gerek.

CHOMSKY: Yo, katılıyorum size, hem...

FOUCAULT: Bu içinde çalıştığımız bilgi durumuyla, bilme durumuyla bağlantılı bir şey. Sizin aşina olduğunuz ve dönüştürmeyi başardığınız dilbilim yaratıcı öznenin, yaratıcı konuşan öznenin önemini dışlıyordu; oysa benim kuşağımdan insanların çalışmaya başladıkları zaman var olduğu haliyle bilim tarihi, tam tersine, bireysel yaratıcılığı yüceltiyordu...

CHOMSKY: Evet.

FOUCAULT: ...ve bu kolektif kuralları bir kenara bırakıyordu.

CHOMSKY: Evet, evet.

SORU: Şey...

ELDERS: Evet, devam edin lütfen.

SORU: Tartışmada biraz geriye dönmüş olacağım, ama ben şunu

* İng. *inherent*.

öğrenmek isterim, Sayın Chomsky: İnsan doğası adını verdiğiniz şeyde mevcut olan ve bir şekilde temel kısıtlamalardan oluşan temel bir sistem olduğunu varsayıyorsunuz. Sizce bu kısıtlamalar tarihsel değişime ne ölçüde tabiler? Mesela 17. yüzyıldan bu yana esaslı bir değişiklik geçirdiler mi sizce? Öyleyse, bununla Sayın Foucault'nun fikirleri arasında da bir bağ kurabilirsiniz belki.

CHOMSKY: Bence biyolojik ve antropolojik bir olgu olarak, insan zekâsının doğası esaslı denebilecek herhangi bir biçimde kesinlikle değişmemiştir, en azından 17. yüzyıldan beri, hatta muhtemelen Cro-Magnon insanından* beri. Yani, zekâmızın temel özelliklerinin, bu akşam tartıştığımız şeyin alanına giren özelliklerin, kesinlikle çok eski olduğunu düşünüyorum. Ve beş bin hatta yirmi bin yıl önce yaşamış bir çocuğu alıp bugünün toplumuna yerleştirseniz, başka herkesin öğrendiği şeyleri öğreneceğine, dâhi, aptal ya da başka bir şey olsa bile temelde diğerlerinden farklı olmayacağına inanıyorum.

Ama edinilmiş bilgi düzeyi değişiyor şüphesiz, toplumsal koşullar değişiyor —kişinin özgürce düşünmesini ve mesela hurafelerin kısıtlamalarını yıkıp geçmesini sağlayan koşullar. Bu koşullar değişirken de, verili insan zekâsı ilerleme katedip yeni yaratıcılık biçimlerine ulaşıyor. Aslında bu Sayın Elders'ın sorduğu son soruyla çok yakınen bağlantılı, bu soruyla ilgili bir iki kelime edebilirim belki şimdi.

Davranış bilimini ele alalım ve bu bağlamlar içinde düşünelim. Bana öyle geliyor ki davranışçılığın temel özelliği (ki aslında o garip davranış bilimi terimi de bunu bir şekilde ima ediyor), bir bilimsel teori geliştirme imkânını olumsuzlamasıdır. Yani, davranışçılığı

* Neanderthal insanı ile birlikte yaşamış ve modern insanın kökenini oluşturan insan türü. —y.h.n.

tanımlayan şey, ilginç bir teori yaratmaya imkânınız olmadığını söyleyen çok tuhaf ve kendi kendini yıkan varsayımdır.

Mesela fizik, kendinizi fenomenlerle, onların düzenleniş şekilleriyle vs. sınırlamak zorunda olduğunuz varsayımında bulunmuş olsaydı, bugün hâlâ Babil astronomisi yapıyor olurduk. Neyse ki fizikçiler, kendine özgü tarihsel nedenleri olan ve davranışçılığın içinde geliştiği tarihsel bağlamla ilgili çeşitli ilginç olgularla bağlantılı bu gülünç, konudışı varsayımda bulunmadılar hiçbir zaman.

Ama salt düşünsel açıdan baktığınızda, davranışçılık şu keyfi ısrardır: İnsan davranışına dair bilimsel bir teori yaratılmamalı, artık başka bütün alanlarda bütünüyle imkânsız olan (sanırım insan zekâsı ve insan davranışı alanlarında da imkânsız olan) şeyler yerine doğrudan doğruya fenomenlerle ve aralarındaki ilişkilerle uğraşılmalıdır. Bence bu anlamda davranışçılık bir bilim değildir. Tam da sizin bahsettiğiniz ve Sayın Foucault'nun tartışmakta olduğu şeyle ilgili bir örnek vereyim: Belli tarihsel koşullarda, örneğin deneysel psikolojinin geliştiği koşullarda, hangi türden bilimsel teoriler inşa edilmesine izin verildiği konusunda bazı çok tuhaf sınırlamalar dayatmak –burada ayrıntısına girmeyeceğim bir nedenle– ilginç ve hatta önemli görülmüştür ve bu çok tuhaf sınırlamalar davranışçılık adıyla bilinir. Bence davranışçılık artık miadını doldurmuştur. 1880'de nasıl bir değeri olmuşsa olsun, bugün bilimsel araştırmayı kısıtlayıp sınırlamak dışında bir işlevi yoktur ve bu yüzden de bir kenara bırakılmalıdır; tıpkı genel bir fizik teorisi geliştirmenize izin yok, sadece gezegenlerin hareketlerinin grafiğini çıkarmanıza ve yeni daireler* oluşturmanıza

* İng. *epicycle*. Ortaçağ'da yaygın olarak kabul gören Batlamyus [Ptolemi] astronomisinde, içinde bir gezegenin döndüğü ve kendi merkezinin de aynı zamanda daha geniş bir dairenin çevresinde taşındığı daire. Batlamyus astronomisi güneş sisteminin merkezine dünyayı koyuyor ve göksel fenomenleri açıklamak için sürekli yeni daireler icat ediyordu. – y.h.n.

izin var diyen bir fizikçiyi bir kenara bırakacağımız gibi. Nasıl bunu unutup bir yana bırakıyorsak, davranışçılığı tanımlayan çok tuhaf kısıtlamaları da bir yana bırakmamız gerekir –kaldı ki, daha önce de dediğim gibi, davranış bilimi teriminin kendisi de tam mânâsıyla bu kısıtlamaları ima eder.

Geniş bir anlamda davranışın insan biliminin veri tabanını oluşturduğunu kabul edebiliriz belki. Ama bir bilimi veri tabanıyla tanımlamak fiziği ölçüm-okuma teorisi olarak tanımlamak olur. Bir fizikçi de "evet, ben ölçüm-okuma bilimi yapıyorum" derse, pek yol alamayacağından emin olabiliriz. Ölçüm-okumalardan, onlar arasındaki bağıntılardan vs. bahsedebilirler, ama hiçbir zaman bir fizik teorisi yaratmayacaklardır.

Yani bu örnekte terimin bizatihi kendisi hastalığın semptomu durumunda. Bu tuhaf sınırlamaların geliştiği tarihsel bağlamı anlamalı ve bunları anladıktan sonra da, bence bunları ıskartaya çıkartıp diğer bütün alanlarda ne yapacaksak insan bilimi alanında da onu yapmalıyız; yani davranışçılığı ve hatta bana kalırsa içinde geliştiği bütün ampirist geleneği bütünüyle ıskartaya çıkartmalıyız.

SORU: Anlaşıldığı kadarıyla doğuştan gelen sınırlamalar hakkındaki teorinizle Sayın Foucault'nun "parmaklık" teorisi arasında bağlantı kurmayı istemiyorsunuz. Belli bir bağlantı kurulabilir oysa. Sayın Foucault belli bir yöndeki bir yaratıcılık artışının, bir "parmaklıklar" sistemi vasıtasıyla, başka bir yöndeki bilgileri otomatik olarak devredışı bıraktığını söylüyor. Sizin sınırlamalar sisteminiz de değişiyor olsaydı aralarında bir bağ kurulabilirdi.

CHOMSKY: Sanırım onun tasvir ettiği şeyin nedeni aynı değil. Yine, aşırı basitleştireceğim. Düşünsel olarak ulaşabileceğimiz daha fazla olası bilim var. Bu düşünsel kurguları değişen bir olgu dünyası içinde sınadığımızda, birikime dayalı bir büyüme çıkmaz karşımıza. Onun

yerine tuhaf sıçramalarla karşılaşırız: Belli bir fenomenler alanına belli bir bilim gayet iyi uygulanır; sonra fenomenlerin kapsamı biraz genişleyince bu sefer ilkinden çok farklı başka bir bilim gayet iyi uygulanmaya başlanır, hatta belki diğer fenomenlerden bazılarını dışarıda bırakır. Tamam, bilimsel ilerleme denen şey böyledir ve bu da bazı alanların atlanmasına veya unutulmasına yol açar. Ama bence bunun nedeni tam da, maalesef bilmediğimiz, bütün tartışmayı biraz soyutlaştıran, bize olası bir düşünsel yapının, deyim yerindeyse olası bir derin-bilimin ne olduğunu tanımlayan bu ilkeler kümesidir.

ELDERS: Şimdi de tartışmanın ikinci kısmına, siyasete geçelim. Öncelikle Sayın Foucault'ya siyasetle neden bu kadar ilgilendiğini sormak istiyorum, zira aslında siyaseti felsefeden çok daha fazla sevdiğini söylemişti bana.

FOUCAULT: Ben zaten asla felsefeyle ilgilenmiş değilim. Ama bu sorun değil. [*Gülüyor.*]

Siyasetle neden bu kadar ilgileniyorum, diye soruyorsunuz. Size çok basit bir cevap verecek olsaydım, "neden ilgilenmeyeyim ki?" derdim. Yani, belki de hayatımızın en canalıcı konusuyla, yani içinde yaşadığımız toplumla, onun içinde işlediği ekonomik ilişkilerle ve davranışlarımızın düzenli biçimlerini, tabi oldukları düzenli izin ve yasakları tanımlayan iktidar sistemiyle ilgilenmemek için nasıl bir körlük, nasıl bir sağırlık, ne kadar yoğun bir ideoloji çökmüş olmalı insanın üzerine! Hayatımızın özü kendimizi içinde bulduğumuz toplumun siyasi işleyişinden ibarettir ne de olsa.

Yani neden ilgilendiğim sorusuna cevap veremiyorum; sadece neden ilgilenmeyeyim ki, diye cevap verebiliyorum.

ELDERS: İlgilenmekle yükümlüsünüz, öyle mi?

FOUCAULT: Evet, en azından burada sorulmaya ya da cevaplanmaya değer hiçbir tuhaflık yok. Sorun olan, siyasetle ilgilenmemek. Yani bu soruyu bana sormak yerine siyasetle ilgilenmeyen birine sormalısınız, o zaman sorunuzun sağlam bir gerekçesi olur ve "iyi de neden ilgilenmiyorsun, kardeşim?" diye sormaya hakkınız olur. [*Gülüyorlar, seyirci de gülüyor.*]

ELDERS: Evet, belki de öyle. Sayın Chomsky, sizin siyasi hedeflerinizi, özellikle de meşhur anarko-sendikalizminizin ya da sizin deyiminizle, liberter sosyalizminizin hedeflerini öğrenmeye can atıyoruz hepimiz. Bu liberter sosyalizminizin en önemli amaçları neler?

CHOMSKY: Daha önce sorduğunuz o çok ilginç soruya cevap verme isteğimi bastırıp bu soruya geçiyorum.

Demin tartıştığımız bir şeye atıfta bulunarak başlayayım; eğer insan doğasının temel unsurlarından birinin, zorlayıcı kurumların keyfi sınırlandırmalarına maruz kalmadan yaratıcı çalışmalar, yaratıcı araştırmalar, özgür yaratımlar yapma ihtiyacı olduğu doğruysa, ki bence öyle, o zaman bundan çıkan sonuç şudur ki, doğru dürüst bir toplum bu temel insan özelliğinin gerçekleştirilmesi imkânlarını azamileştirmelidir. Bu da mevcut bütün toplumlarda, mesela bizimkinde, tarihsel bir kalıntı olarak var olan baskı, ezme, yıkma ve zorlama unsurlarını aşmaya çalışmak demektir.

Şimdi her türlü zorlama ya da baskı, belli bir varoluş alanı üzerindeki her türlü otokratik denetim, mesela sermayenin özel mülkiyeti ya da insan hayatının belli veçhelerinin devlet denetiminde olması, ancak ve ancak hayatta kalma ihtiyacıyla ya da gelecekteki korkunç bir tehlike ya da o tür bir şey karşısında kendimizi savunma ihtiyacıyla haklı çıkarılabilir, o da çıkarılabilirse. Bünyevi olarak haklı çıkarılamaz. Alt edilmesi ve ortadan kaldırılması gerekir.

Ayrıca bence, en azından Batı'nın teknolojik olarak ilerlemiş toplumlarında, artık anlamsız angaryaların çok büyük ölçüde ortadan kaldırılabileceği ve zorunlu olduğu nadir hallerde de halk arasında paylaştırılabileceği bir durumdayız kesinlikle. Bu toplumlarda öncelikle ekonomik kurumlar üzerindeki merkezi otokratik denetim (bununla hem özel kapitalizmi, hem devlet totalitarizmini hem de devlet kapitalizminin dünyanın çeşitli yerlerinde görülen çeşitli karma biçimlerini kastediyorum) artık tarihin yıkıcı bir bakiyesi haline gelmiştir.

Bunların hepsi, işçi konseyleri ya da bireylerin toplumsal varoluşlarını sürdürmek ve üretken emeklerini geliştirmek amacıyla kendilerinin kuracakları diğer özgür birlikler biçimine bürünen doğrudan katılım lehine alaşağı edilmesi, ortadan kaldırılması gereken bakiyelerdir.

Şimdi içinde hem ekonomik hem de diğer toplumsal kurumları barındıran federatif, ademi merkezi özgür birlikler sistemine ben anarko-sendikalizm diyorum; bana öyle geliyor ki, insanları alet derekesine, bir makinenin dişlileri derekesine indirgemek için zorlamaya gerek kalmayacak bir ileri teknoloji toplumuna uygun düşen toplumsal örgütlenme biçimi budur. İnsanlara üretim süreci içindeki mekanik unsurlar muamelesi yapmaya yönelik herhangi bir toplumsal zorunluluk yoktur artık; bu alt edilebilecek bir durumdur ve benim insan doğasının bünyevi bir parçası olduğunu düşündüğüm yaratıcılık itkisinin kendini ne şekilde isterse o şekilde gerçekleştirebileceği bir özgürlük ve özgür birliktelik toplumu yoluyla onu alt etmemiz gerekir.

Bu arada ben de tıpkı Sayın Foucault gibi herhangi bir insanın bu sorunla nasıl olup da ilgilenemeyebileceğini anlayamıyorum. [*Foucault gülüyor.*]

ELDERS: Peki siz Sayın Foucault, Sayın Chomsky'nin bu söylediklerini dinledikten sonra, içinde yaşadığımız toplumlara demokratik denebileceğine inanıyor musunuz?

FOUCAULT: Hayır, toplumumuza demokratik denebileceğine zerre kadar inanmıyorum. [*Gülüyor.*]

Eğer demokrasiden hem bölünmüş olmayan hem de hiyerarşik biçimde, sınıflar halinde düzenlenmemiş bir halkın iktidara fiilen sahip olması anlaşılıyorsa, demokrasiden çok uzak olduğumuz gayet açık. Bir sınıf diktatörlüğü rejiminde, kendi isteklerini şiddet yoluyla dayatan (bu şiddetin araçlarının kurumsal ve anayasaya uygun olmasının önemi yoktur) bir sınıf iktidarı rejiminde yaşamakta olduğumuz son derece açık; bu yüzden de bizim demokrasiyle uzaktan yakından alakamız yok.

Bana siyasetle niye ilgilendiğimi sorduğunuzda, cevap vermeyi reddettim çünkü cevabı bence çok barizdi, ama belki de siyasetle nasıl ilgilendiğimi sormak istiyordunuz.

Bana bu soruyu sormuş olsaydınız, ki bir anlamda sormuş olduğunuz da söylenebilir, benim Sayın Chomsky kadar ilerilere gitmediğimi söylerdim size. Yani içinde yaşadığımız bilimsel ya da teknolojik toplumun işleyişi için ideal bir model tanımlayamadığımı, böyle bir model önermemek için daha da kuvvetli nedenlerim olduğunu itiraf ederim.

Öte yandan, bana her şeyden daha acil gelen görev şu: Toplumsal bütünü fiilen denetleyen, ezen ya da bastıran bütün siyasi iktidar ilişkilerini, gizlenmiş olsalar bile, işaret etmemiz ve gözler önüne sermemiz gerekir.

Şunu demek istiyorum; en azından Avrupa toplumunda, iktidarın hükümetin ellerinde toplandığını ve yürütme, polis, ordu ve devlet

aygıtı gibi belli sayıda tikel kurum yoluyla uygulandığını düşünmek âdet haline gelmiştir. Bütün bu kurumların millet ya da devlet adına belli kararlar alıp herkese bildirmek, bunları uygulatmak ve onlara uymayanları cezalandırmak için oluşturulduğu bilinir. Fakat ben siyasi iktidarın sanki siyasi iktidarla hiç alakası yokmuş, sanki ondan bağımsızmış gibi görünen –oysa aslında öyle olmayan– belli kurumlar aracılığıyla da uygulandığına inanıyorum.

Ailenin böyle bir kurum olduğu bilinir; üniversitenin ve genelde sadece bilgi yayıyormuş gibi görünen bütün öğretim sistemlerinin iktidardaki belli bir toplumsal sınıfı muhafaza edecek ve bir başka toplumsal sınıfı iktidar araçlarından dışlayacak şekilde oluşturulduğu da bilinir.

Tıp gibi bilgi, sağduyu ve bakım kurumları da siyasi iktidarı desteklemeye yardımcı olur. Hele psikiyatri ile ilgili bazı örneklerde bu durum, bazen skandal boyutlarına varacak ölçüde barizdir.

Bizimki gibi bir toplumda gerçek siyasi görev hem tarafsız hem de bağımsız gibi görünen kurumların işleyişlerini eleştirmekmiş gibi geliyor bana; bu kurumları, her zaman gizliden gizliye bunlar üzerinden uygulanmış olan siyasi şiddetin maskesini düşürecek şekilde, bunlara karşı kavga verilebilsin diye eleştirmek ve bunlara saldırmaktır siyasi görev.

Bu eleştiri ve bu kavga başka nedenlerle de elzemmiş gibi görünüyor bana: Birincisi, siyasi iktidar zannedildiğinden çok daha derinlere indiği için; belli merkezler ve görünmez, pek bilinmeyen destek noktaları vardır; iktidarın gerçek direnci, gerçek katılığı belki de en beklenmedik yerlerden gelir. Hükümetlerin arkasında, Devlet aygıtının arkasında egemen sınıfın olduğunu söylemek yetersiz kalıyor belki de; bu tahakkümün uygulandığı yerleri ve biçimleri, faaliyet noktasını saptamak gerek. Ve bu tahakküm ekonomik sömü-

rünün siyasi terimlerle ifadesinden ibaret olmadığı, onun aracı ve önemli ölçüde de onu mümkün kılan koşul olduğu için, birini ortadan kaldırmak ancak öbürünün tamamen ayırdına varmakla mümkündür. Sınıf iktidarının bu destek noktalarını görmeyi başaramadığınızda, bunların devamına izin verme ve bu sınıf iktidarının görünüşte devrimci bir sürecin ardından bile kendini yeniden kurduğuna tanıklık etme riskine girersiniz.

CHOMSKY: Evet, buna kesinlikle katılıyorum, üstelik sadece teoride değil, eylemde de. Yani ortada iki entelektüel görev var: Biri, ki ben bunun üzerinde durdum, gelecekte oluşturulacak adil bir toplum hayali vizyonu yaratmak; daha doğrusu, mümkünse sağlam ve insancıl bir insan özü ya da insan doğası kavramı üzerinde temellenecek insancıl bir toplumsal kuram yaratmak. Görevlerden biri bu.

Diğer görev ise toplumumuzdaki iktidar, baskı, terör ve yıkımın doğasını gayet açık seçik bir biçimde anlamaktır. Buna sizin bahsettiğiniz kurumlar kesinlikle dahildir, tıpkı bütün sanayi toplumlarının merkezi kurumları, yani ekonomik, ticari ve mali kurumlar, özellikle de yakın gelecekte büyük çokuluslu şirketler gibi; bu arada, bu şirketler bu akşam fiziksel olarak pek de uzağımızda değiller [Phillips şirketinin merkezi, tartışmanın yapıldığı Eindhoven'dedir].

Bunlar —kendileri hakkında ne söylerse söylesinler— tarafsız gibi görünen temel baskı, zorlama ve otokratik yönetim kurumlarıdır: Mesela biz piyasanın demokrasisine tabiyiz derler, oysa bu tam da sahip oldukları otokratik iktidar üzerinden kavranmalıdır; eşitliksizlikçi bir toplumda piyasa güçlerinin tahakkümünden kaynaklanan otokratik denetim biçimi de bu iktidara dahildir.

Bu olguları anlamamız gerekiyor elbette, sadece anlamakla kalmayıp onlarla mücadele de etmemiz gerekiyor. Hatta insan, enerjisini ve siyasi gayretlerini daha çok belli bir alanda yoğunlaştıracaksa, bence

kesinlikle bu alanda yoğunlaştırmalı. İşi kişiselleştirmek istemem ama benim alanım kesinlikle burası, sanıyorum herkesin de öyle.

Yine de, o biraz daha soyut ve felsefi görevi; bir yandan özgürlük ve insanlık onurunu bütün kapsamıyla ele alan bir insan doğası kavramı ile yaratıcılık ve diğer temel insani özellikler arasında bağlantılar kurma; diğer yandan da, bunu, sözünü ettiğim özelliklerin gerçekleştirilebileceği ve anlamlı bir insan hayatının sürdürülebileceği bir toplumsal yapı anlayışıyla ilişkilendirmeye çalışma görevini bütünüyle bir kenara atmak da büyük bir ayıp olur.

Hatta eğer toplumsal dönüşüm ya da toplumsal devrim hakkında düşünüyorsak, ulaşmayı umduğumuz hedefi ayrıntılı olarak çizmeye çalışmak hiç kuşkusuz saçma olsa bile, yine de gitmekte olduğumuzu düşündüğümüz yer hakkında bir şeyler bilmemiz gerekir ki, böyle bir teori de bize bunu söyleyebilir.

FOUCAULT: Evet ama o zaman ortaya bir tehlike çıkmıyor mu? Eğer belli bir insan doğasının olduğunu, mevcut toplumda bu insan doğasına kendini gerçekleştirmesini sağlayan hak ve imkânların verilmediğini söylüyorsanız... aslında bunu demek istiyorsunuz anladığım kadarıyla, değil mi?

CHOMSKY: Evet.

FOUCAULT: Eğer bunu kabul edersek, aynı zamanda hem ideal hem de gerçek olan ve şu ana kadar gizlenip bastırılmış olan bu insan doğasını, kendi toplumumuzdan, kendi medeniyetimizden, kendi kültürümüzden ödünç alınan terimlerle tanımlama riskine girmiş olmaz mıyız?

Feci basitleştirerek bir örnek vereyim. Belli bir dönemin, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarının sosyalizmi, kapitalist toplumlarda insanın gelişme ve kendini gerçekleştirme potansiyelini hayata

geçirememiş olduğunu; kapitalist sistemde insan doğasının fiilen yabancılaşmış olduğunu kabul ediyordu. Ve son kertede özgürleşmiş bir insan doğasını düşlüyordu.

Peki insan doğasını kavramak, tasarlamak ve en sonunda da gerçekleştirmek için hangi modeli kullanıyordu? Aslına bakarsanız burjuva modelini.

Yabancılaşmış bir toplumun, örneğin burjuvaziye özgü bir cinselliği, burjuvaziye özgü bir aileyi, burjuvaziye özgü bir estetiği herkes için en yüksek mevkiye oturtan bir toplum olduğunu düşünüyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nde ve halk demokrasilerinde olan şey tam da buydu: 19. yüzyılın burjuva toplumundan taşınan bir toplum tipi yeniden kuruldu. Burjuva modelinin evrenselleştirilmesi, Sovyet toplumunun inşa ediliş tarzını yönlendiren ütopya oldu.

Bunun sonucu bence, sizin de farkında olduğunuz gibi, insan doğasının tam olarak ne olduğunu söylemenin güç olduğudur.

Burada yanılgıya kapılma riskimiz yüksek. Mao Zedung bir burjuva insan doğası, bir de proleter insan doğası olduğunu söylüyordu ve bu ikisi aynı şey değildi ona göre.

CHOMSKY: Bence entelektüel siyasi eylem alanında, yani belli bir insan doğası anlayışı temeli üzerinde adil ve özgür bir toplum vizyonu inşa etmeye çalışılan alanda, dolaysız siyasi eylemde karşılaştığımız sorunun aynısıyla karşılaşırız. O da şudur: Sorunlar çok büyük olduğu için bir şeyler yapmak zorundayızdır, ama ne yaparsak yapalım toplumsal gerçekliklere ve bu örnekte insani gerçekliklere dair çok kısmi bir anlayıştan yola çıkarak yaptığımızı da biliriz.

Örneğin, daha somut konuşmak gerekirse, faaliyetlerimin önemli bir kısmı gerçekten Vietnam Savaşı ile ilgili, enerjimin bir kısmını da sivil itaatsizlik konusunda harcıyorum. ABD'de sivil itaatsizlik,

yol açacağı sonuçlar konusunda kayda değer belirsizlikler olmasına rağmen sürdürülen bir eylemdir. Mesela toplum düzenini faşizme yol açabilecek şekillerde tehdit ettiği öne sürülebilir ki, bu da Amerika için, Vietnam için, Hollanda için, özetle herkes için çok kötü bir şey olacaktır. Bildiğiniz gibi, ABD gibi bir dev gerçekten faşist olursa bunun sonucunda ortaya birçok sorun çıkacaktır; yani bu somut eyleme girişirken göze alınan tehlikelerden biri budur.

Öte yandan böyle bir eyleme girişmemek de büyük bir tehlike yaratabilir; yani eğer bunu yapmazsanız Hindiçin toplumu Amerikan gücü tarafından paramparça edilecektir. Bütün bu belirsizlikler karşısında bir eylem yolu seçmek gerekir.

Keza entelektüel alanda da, sizin haklı olarak gündeme getirdiğiniz belirsizliklerle karşılaşılır. İnsan doğası anlayışımız kesinlikle kısıtlıdır; kısmen toplum tarafından koşullanmış, kendi karakter kusurlarımız ve içinde yaşadığımız entelektüel kültürün sınırları tarafından kısıtlanmış bir anlayıştır. Ama mümkün hedeflerden bazılarını gerçekleştirebilmeyi umuyorsak, hangi imkânsız hedefleri gerçekleştirmeye çalıştığımızı bilmemiz kritik önem taşır. Bu da demektir ki, kısmi bilgilerden yola çıkarak spekülasyonlar yapacak ve toplumsal teoriler yaratacak kadar cesur olmak zorundayız. Tabii bu arada, en azından bazı bakımlardan hedefin çok uzağına düşebileceğimiz yönündeki güçlü olasılığa, hatta ağır basan olasılığa karşı da çok açık olmamız gerekiyor.

ELDERS: Bu strateji sorununu biraz daha derinleştirmek ilginç olur belki de. Sivil itaatsizlik dediğiniz şey, bizim parlamento-dışı muhalefet dediğimiz şeyin aynısı galiba, değil mi?

CHOMSKY: Hayır, bence bundan öte bir şey.

Parlamento-dışı muhalefete mesela yasal bir kitle gösterisi de dahil olabilir; oysa sivil itaatsizlik, devletin bence haksız olarak yasa kabul

ettiği şeye doğrudan meydan okuma anlamına geldiği için, her türlü parlamento-dışı muhalefetten daha dar kapsamlıdır.

ELDERS: Mesela Hollanda'da nüfus sayımı gibi bir şey yaşadık. Resmi formlardaki soruları yanıtlamak gerekiyordu. Birinin bu formları doldurmayı reddetmesi sivil itaatsizlik midir sizce?

CHOMSKY: Öyledir. Ama ben burada biraz daha dikkatli olmayı tercih ederim, zira Sayın Foucault'nun demin belirttiği çok önemli bir noktaya dönersem, yasal olanı devletin tanımlamasına izin vermek gerekmiyor ille de. Devlet neyin yasal olduğuyla ilgili belli bir anlayışı yürürlüğe koyma iktidarına sahiptir, ama iktidar adalet, hatta doğruluk anlamına bile gelmeyebilir; yani devlet bir şeyi sivil itaatsizlik olarak tanımlarken yanlış yapıyor olabilir.

Örneğin, ABD'de devlet, mesela Vietnam'a giden bir mühimmat trenini raydan çıkarmayı sivil itaatsizlik olarak tanımlıyor; bunu sivil itaatsizlik olarak tanımlamakta da yanılıyor, çünkü bu yasal ve yerinde bir şey, yapılması gereken bir şey. Nasıl bir cinayeti önlemek için bir trafik kuralını ihlal etmek yerinde bir davranışsa, devletin suç niteliğindeki eylemlerini önleyecek eylemlerde bulunmak da yerindedir.

Arabamla kırmızı ışıkta durmuşken, mesela birinin bir grup insana makineli tüfekle ateş etmesini önlemek için ışık hâlâ kırmızıda olsa bile arabamı hareket ettiriyorsam, bu yasadışı bir eylem değildir elbette. Yerinde ve yapılması gereken bir eylemdir; aklı başında hiçbir yargıç sizi bundan dolayı mahkûm etmeyecektir.

Keza, devlet yetkililerinin sivil itaatsizlik olarak tanımladıkları birçok şey aslında sivil itaatsizlik değildir: Devletin buyruklarını (ki bunlar yasal olduğu gibi yasal olmayan buyruklar da olabilirler) ihlal eden yasal, yapılması gerekli davranışlardır.

Bu yüzden bir şeylere yasadışı derken biraz dikkatli olmak gerekir bence.

FOUCAULT: Evet, ama size bir soru sormak istiyorum. ABD'de yasadışı bir eylemde bulunduğunuzda, bunu adalete ya da daha üst bir yasallığa başvurarak mı haklı çıkarıyorsunuz; yoksa sınıf mücadelesinin zorunluluğuna, halihazırda proletarya için egemen sınıfa karşı verdiği mücadelede bu eylemin şart olmasına başvurarak mı haklı çıkarıyorsunuz?

CHOMSKY: Burada Amerikan Anayasa Mahkemesi'nin ve bu koşullarda muhtemelen diğer mahkemelerin de benimsediği bakış açısını benimser, yani meseleyi mümkün olan en dar zeminde halletme yolunu seçerim. Son tahlilde birçok durumda, verili bir toplumun yasal kurumları aleyhinde hareket etmek gayet mantıklı geliyor bana —hele ki bunu yaparak o toplumdaki iktidar ve baskı kaynaklarına darbe indiriyorsanız.

Gelgelelim, mevcut hukuk çok önemli bir ölçüde belli insan değerlerini, doğru dürüst insan değerlerini temsil eder; ayrıca mevcut hukuk, doğru yorumlandığında, devletin size yapmamanızı buyurduğu şeylerin çoğunu yapmanıza izin verir. Bence bundan yararlanmak önemli...

FOUCAULT: Evet.

CHOMSKY: ...hukukun doğru dürüst formüle edilmiş alanlarından yararlanmak ve sonrasında da belki belli bir iktidar sistemini teyit eden bu hukuk alanlarına karşı doğrudan eyleme geçmek önemlidir.

FOUCAULT: İyi ama, ben...

CHOMSKY: Diyorum ki...

FOUCAULT: Sorum şuydu: Açıkça yasadışı bir eylemde bulunduğunuzda...

CHOMSKY: ...devletin değil, benim yasadışı diye baktığım bir eylem.

FOUCAULT: Yo, yo, devletin...

CHOMSKY: ...devletin yasadışı diye baktığı bir eylem...

FOUCAULT: ...devletin yasadışı olduğunu düşündüğü bir eylem.

CHOMSKY: Evet.

FOUCAULT: Bu eylemi ideal bir adalet uğruna mı yapıyorsunuz, yoksa sınıf mücadelesi bunu yararlı ve gerekli kıldığı için mi? İdeal adalete atıfta bulunuyor musunuz, benim sorunum bu.

CHOMSKY: Devletin yasadışı gözüyle baktığı bir şey yaptığımda çoğu zaman ben bu şeye yasal diye bakarım; yani devlete suçlu gözüyle bakarım. Ama bazı durumlarda bu doğru değildir. Daha somut konuşup sınıf savaşı alanından durumun biraz daha açık ve kolay olduğu emperyalist savaş alanına geçeyim.

Mesela uluslararası hukuk, bildiğimiz gibi çok zayıf bir araçtır, ama yine de bazı çok ilginç ilkeleri bünyesinde barındıran bir araç. Uluslararası hukuk, birçok bakımdan, muktedirlerin aracıdır: Devletlerin ve temsilcilerinin yarattığı bir şeydir. Halihazırdaki uluslararası hukuk kurumu geliştirilirken, köylüler de kitle hareketleriyle bu sürece katılmış değillerdi.

Uluslararası hukukun yapısı bunu yansıtır; yani, uluslararası hukuk, bir şekilde devletlere karşı örgütlenmiş olan halk kitlelerinin çıkarlarına karşı kendilerini devletler olarak tanımlayan mevcut iktidar yapılarını desteklemek uğruna zora dayalı müdahaleye çok geniş bir alan bırakır.

Şimdi uluslararası hukukun temel kusurlarından biridir bu ve bence uluslararası hukukun bu yönüne tıpkı kralların ilahi hakları gibi

hiçbir geçerliliği olmayan bir şey diye bakarak karşı çıkmak haklı bir şeydir. Muktedirlerin iktidarlarını korumalarını sağlayan bir araçtan ibarettir.

Ama, aslında uluslararası hukuk sadece bu tür bir şey değildir. Uluslararası hukukun, mesela Nüremberg ilkelerinde ve Birleşmiş Milletler Şartı'nda görülen aslında ilginç unsurları vardır. Bu ilkeler, bence, yurttaşın kendi devletine karşı, devletin yanlış biçimde suç gözüyle bakacağı eylemlerde bulunmasını gerektirmektedir. Oysa yurttaş suç işlememekte, yasalara uygun davranmaktadır; çünkü uluslararası hukuk aynı zamanda, kapsamı çok dar tutulmuş belli koşullar haricinde uluslararası ilişkilerde güç kullanma tehdidini ya da güç kullanımını da yasaklamaktadır —ki, Vietnam'daki savaş o kapsama girmez. Bu da demektir ki, benim şu anda en çok ilgilendiğim şey olan Vietnam Savaşı örneğinde Amerikan devleti suç işlemektedir. Ve halkın canilerin cinayet işlemesini önleme hakkı vardır. Sırf siz onu durdurmaya çalıştığınızda suçlu olan taraf sizin eylemlerinize yasadışı diyor diye, eyleminiz yasadışı olmaz.

Bunun çok açık seçik bir örneği, ABD'de şu sıralarda yaşanmakta olan Pentagon Belgeleri vakasıdır ki, sanırım sizin de bundan haberiniz var.

Bu vaka en temel özelliklerine indirgendiğinde ve teknik hukuki ayrıntılar bir kenara bırakıldığında, devletin kendi suçlarını teşhir etti diye bazı insanlara dava açmaya çalıştığı anlaşılıyor. Sonuç olarak olay bu kapıya çıkıyor.

Şimdi bunun saçma sapan bir şey olduğu aşikâr, makul adli süreci bu şekilde çarpıtma çabaları hiçbir surette dikkate alınmamalıdır. Kaldı ki mevcut hukuk sistemi bile bunun neden saçma olduğunu açıklamaktadır bence. Ama açıklamasaydı, o zaman o hukuk sistemine karşı çıkmamız gerekirdi.

FOUCAULT: Yani siz adaletin işleyişini daha katıksız bir adalet uğruna eleştiriyorsunuz.

Burada bizim için önemli bir soru var. Bütün toplumsal mücadelelerde bir "adalet" meselesi olduğu doğrudur. Daha net söylersek, sınıf adaletine, bunun adaletsizliğine karşı verilen kavga, her zaman toplumsal mücadelenin bir parçasıdır: Yargıçlara itibar etmemek, yargıç heyetlerini değiştirmek, mahkûmlara af çıkarmak, hapishaneleri boşaltmak, hafiften şiddet içerir hale gelir gelmez bütün toplumsal dönüşümlerin bir parçası olagelmiştir. Şu anda Fransa'da adaletin ve polisin işlevi, "goşist" adını verdiğimiz kimselerden gelen birçok saldırıya hedef olmaktadır. Ama bir mücadelede adalet söz konusu olursa, bir iktidar aracı olarak olur; en nihayet günün birinde, içinde yaşadığımız toplumda veya bir başkasında, insanların liyakatlerine göre ödüllendirilecekleri ya da hatalarına göre cezalandırılacakları umuduyla değil. Toplumsal mücadeleyi "adalet"in terimleriyle düşünmektense, adaleti toplumsal mücadelenin terimleriyle vurgulamak gerekir.

CHOMSKY: Evet, ama savaştaki rolünüzün adil bir rol olduğuna, başka bir alandan bir kavramı ödünç alacak olursak adil bir savaş vermekte olduğunuza inanıyorsunuzdur şüphesiz. Ve bence bu önemlidir. Eğer adil olmayan bir savaş verdiğinize inanıyor olsaydınız, bu muhakemeyi yürütmezdiniz.

Sizin söylediğinizi biraz değiştirmek isterim. Bana öyle geliyor ki fark yasallık ile ideal adalet arasında değil, yasallık ile daha iyi adalet arasında.

Tıpkı kafalarımızda ideal bir toplum yaratacak konumda olmadığımız gibi, kesinlikle bir ideal adalet sistemi yaratacak konumda da olmadığımıza katılırım. Yeterince şey bilmiyoruz, çok sınırlıyız, çok önyargılıyız vs. vs. Ama daha iyi bir toplum ve aynı zamanda daha

iyi bir adalet sistemi hayal edebilecek ve onu yaratma yönünde harekete geçebilecek konumdayız ve bu konumda duyarlılık ve sorumluluk sahibi insanlar olarak davranmamız gerekir. Bu daha iyi sistemin de belli kusurları olacaktır elbette. Ama daha iyi sistemi mevcut sistemle karşılaştırır ve kafamız karışıp da daha iyi sistemimizin ideal sistem olduğunu düşünmezsek, sanırım şöyle bir şey ileri sürebiliriz:

Yasallık kavramı ile adalet kavramı özdeş değildir; birbirinden bütünüyle ayrı da değildirler. Yasallık bu daha iyi topluma göndermede bulunan daha iyi adalet anlamında adaleti bünyesinde barındırdığı sürece, bu yasayı takip etmemiz ve ona uymamız gerekir ve eğer gücümüz varsa devleti, büyük şirketleri ve polisi de yasaya uymaya zorlamamız gerekir.

Şüphesiz, yasal sistemin daha iyi adaleti değil de belli bir otokratik sistem içinde yasalar halinde düzenlenmiş baskı tekniklerini temsil ettiği alanlarda ise, aklı başında bir insanın bunlara uymayıp, şu ya da bu nedenle fiiliyatta bunu yapamayacak olsa da hiç değilse ilkesel olarak bunlara karşı çıkması gerekir.

FOUCAULT: Ben sadece ilk cümlenize cevap vermek istiyorum, eğer polise karşı verdiğiniz savaşın adil olduğuna inanmıyorsanız, bu savaşa girmeyeceğinizi söylediğiniz cümleye.

Size Spinoza'dan mülhem bir cevap verip proletaryanın egemen sınıfa savaş açma nedeninin bu savaşın adil olduğuna inanması olmadığını söyleyeceğim. Proletarya egemen sınıfla savaşır, çünkü tarihte ilk defa olarak iktidarı ele geçirmek istemektedir. Ve egemen sınıfın iktidarını alaşağı edeceği içindir ki, bu savaşın adil olduğunu düşünür.

CHOMSKY: Valla ben böyle düşünmüyorum.

FOUCAULT: İnsan kazanmak için savaşır, savaş adil olduğu için değil.

CHOMSKY: Ben şahsen buna katılmıyorum.

Mesela, ben proletaryanın iktidarı ele geçirmesinin, geriye ne özgürlük, ne insan onuru ne de doğru dürüst insan ilişkileri bırakacak terörist bir polis devletine yol açacağına kani olursam, o zaman proletaryanın iktidarı ele geçirmesini istemem. Aslında bence bu tür bir şeyi istemenin tek nedeni, kişinin, doğru ya da yanlış sebeplerle, bu iktidar değişikliği sayesinde temel insani değerlerden bazılarının gerçekleşeceğini düşünmesidir.

FOUCAULT: Proletarya iktidarı ele geçirdiği zaman, karşısında zafer kazandığı sınıflar üzerinde şiddete dayalı, diktatörce, hatta kanlı bir iktidar uygulaması gayet mümkündür. Ben buna nasıl itiraz edilebileceğini anlamıyorum.

Ama bana proletarya kendisi üzerinde kanlı, despotça ve adaletsiz bir iktidar uyguladığı takdirde ne olur diye sorarsanız, o zaman bunun ancak proletarya iktidarı gerçekten ele geçirmemiş olduğu takdirde, iktidarı proletarya dışında bir sınıf, proletarya içindeki bir grup insan, bir bürokrasi ya da küçük burjuva unsurlar ele geçirmiş olduğu takdirde mümkün olabileceğini söylerdim.

CHOMSKY: Bu devrim teorisi bana tarihsel ve başka türlü birçok nedenle hiç mi hiç tatmin edici gelmiyor. Ama bunu tartışma uğruna kabul ettik desek bile, bu teori yine de şunu söylüyor: Proletaryanın iktidarı ele geçirmesi ve şiddete dayalı, kanlı ve adaletsiz bir biçimde iktidar uygulaması yerindedir çünkü, deniyor, bana kalırsa yanlış bir biçimde, bu devletin sönüp gideceği, proletaryanın evrensel bir sınıf haline geleceği vs. vs. daha adil bir topluma yol açacaktır. Geleceğe yönelik böyle bir haklı çıkarma gayreti olmazsa, şiddete dayalı ve

kanlı bir proletarya diktatörlüğü kavramı kesinlikle adaletsiz bir şey olurdu. Belki başka bir meseleye geçmiş oluyorum, ama ben şiddete dayalı ve kanlı bir proletarya diktatörlüğü fikrine çok kuşkuyla bakıyorum, özellikle de bir öncü partinin kerametleri kendinden menkul temsilcileri tarafından ifade edildiği zaman. Bu temsilcilerin, bu toplumun yeni yöneticilerinden başka bir şey olmayacaklarını öngörmemizi sağlayacak kadar tarihsel tecrübemiz oldu.

FOUCAULT: Evet ama ben proletaryanın iktidarından bahsetmiyordum, bu başlı başına adaletsiz bir iktidar olurdu; bunun gayet bariz olarak çok kolay olacağını söylemekte haklısınız. Ben şunu demek istiyorum: Proletaryanın iktidarı, belli bir dönemde, henüz üzerinde kesin bir zafer kazanmamış olduğu bir toplumsal sınıfa karşı şiddeti ve bu sınıfla uzun bir savaşa girmeyi gerektirebilir.

CHOMSKY: Bakın ben mutlak bir... Mesela, ben tamamen pasifist biri değilim. Şiddet kullanmak bir anlamda adaletsizlik olsa da, hayal edilebilecek bütün koşullarda şiddet kullanmanın yanlış olduğunu savunmuyorum. Göreli adaletler olduğuna ve daha iyisine ulaşmak için çabalamak gerektiğine inanıyorum.

Ama şiddet kullanmak ve belli bir derece adaletsizlik yaratmak ancak daha adil bir sonuç elde edileceği şeklindeki bir iddia ve bir değerlendirme temelinde haklı çıkarılabilir ve bu değerlendirme daima çok, çok ciddi bir şekilde ve büyük bir şüphecilik eşliğinde yapılmalıdır. Eğer böyle bir gerekçelendirmeye dayanmıyorsa, gerçekten bütünüyle ahlaksızlıktır bana kalırsa.

FOUCAULT: Proletaryanın bir sınıf mücadelesini yürütürken kendine koyduğu amacın başlı başına daha fazla adalet olduğunu söylemek yeterli olmaz bence. Proletarya halihazırda iktidarda olan sınıfı defedip iktidarı kendi ellerine geçirdiğinde, yapacağı şey genel olarak sınıf iktidarını ortadan kaldırmak olacaktır.

CHOMSKY: Tamam, ama bu ilave bir gerekçe.

FOUCAULT: Gerekçe bu, ama adalet terimleriyle konuşulmuyor, iktidar terimleriyle konuşuluyor.

CHOMSKY: Ama gerekçelendirme işi adaletten bahsedilerek yapılır; ulaşılacak sonucun adil olduğu iddia edilir.

Hiçbir Leninist ya da her kimse, "Biz proletarya sıfatıyla iktidarı ele geçirme ve sonra da herkesi krematoryuma* atma hakkına sahibiz" demeye cüret edemez. Proletaryanın iktidarı ele geçirmesinin sonucu bu olsaydı pek matah bir şey olmazdı elbette.

Buradaki fikir şöyle —ve bahsettiğim nedenlerle ben de buna kuşkuyla bakıyorum: Şiddete dayalı, hatta belki de hem şiddete dayalı hem de kanlı bir diktatörlük, sınıf baskısının bastırılıp sona erdirilmesi anlamına geleceği ve bu da insan hayatında ulaşmak için çabalamaya değer bir amaç olduğu gerekçesiyle haklı çıkarılır; bütün bu gayret işte bu son nitelik sayesinde haklı çıkarılabilir. Peki çıkarılır mı gerçekten, o ayrı mesele.

FOUCAULT: Ben bu konuda deyim yerindeyse biraz Nietzsche'ci bir tavır takınacağım; yani bana öyle geliyor ki adalet fikri kendi içinde, farklı tipteki toplumlar tarafından belli bir siyasi ve ekonomik iktidarın bir aracı olarak ya da bu iktidara karşı bir silah olarak icat edilmiş ve devreye sokulmuş bir fikir. Ama bence, adalet kavramının kendisi, her halükârda sınıflı bir toplumda ezilen sınıf tarafından, kendisini haklı çıkarmak amacıyla yapılan bir hak iddiası işlevini görüyor.

CHOMSKY: Buna katılmıyorum.

FOUCAULT: Ve sınıfsız bir toplumda hâlâ bu adalet kavramını kullanır mıyız, emin değilim.

* Ölülerin, içinde yakıldığı bina. – y.h.n.

CHOMSKY: Bu konuda size gerçekten katılmıyorum. Ben bir tür mutlak temel olduğunu düşünüyorum –beni çok sıkıştırırsanız başım belada demektir, çünkü tam olarak tarif etmem mümkün değil– son tahlilde temel insani niteliklerden gelen bir temel, "gerçek" bir adalet kavramının zeminini oluşturan bir temel.

Mevcut adalet sistemlerimizi sadece sınıfsal baskı sistemleri diye nitelemek fazla acelecilik olur bence; ben böyle olduklarını düşünmüyorum. Tamam, sınıfsal baskı sistemlerini ve başka tür baskıların çeşitli unsurlarını içeriyorlar; ama aynı zamanda sahiden insancıl ve değerli adalet, nezaket, sevgi, şefkat ve sempati kavramlarını, bence gerçekliği olan bu kavramları el yordamıyla da olsa bulmaya yönelik bir arayışı da içeriyorlar.

Gelecekteki herhangi bir toplumda, ki bu asla kusursuz bir toplum olmayacaktır elbette, yine bu tür kavramlarımız olacak diye düşünüyorum ben; elbette bu kavramların dayanışma, sempati vesaire türü ihtiyaçların da dahil olduğu temel insan ihtiyaçlarının savunusunu barındırmaya daha yakın olacaklarını umuyoruz. Ama yine de mevcut toplumun eşitsizliklerini ve içerdiği baskı unsurlarını da bir biçimde yansıtıyor olacaklardır muhtemelen.

Gelgelelim, sizin anlattığınız şey sadece çok farklı türden bir durum için geçerli bence.

Örneğin ulusların çatışması konusunu ele alalım. Burada ikisi de birbirini yok etmeye çalışan iki toplum vardır. Ortaya bir adalet sorusu çıkmaz. Ortaya çıkan tek soru hangi tarafta olduğunuzdur. Kendi toplumunuzu savunup ötekini yok mu edeceksiniz?

Yani, bir sürü tarihsel sorunu bir kenara bırakan bir soyutlama yapacak olursak, I. Dünya Savaşı'nda siperlerde birbirlerini katleden askerlerin karşı karşıya olduğu şey buydu belli bir anlamda. Bir hiç uğruna savaşıyorlardı. Birbirlerini yok etme hakkı uğruna

savaşıyorlardı. Bu tür durumlarda adaletle ilgili hiçbir soru ortaya çıkmaz.

Çoğu hapse atılmış olan rasyonel insanlar da vardı şüphesiz; mesela bu dediklerimize işaret eden ve tam da bunu yaptığı için hapse atılmış olan Karl Liebknecht gibi ya da öteki taraftan bir örnek verecek olursak Bertrand Russell gibi. Bu karşılıklı katliamın hiçbir türden adaletle bağdaşır yanı olmadığını ve bunu sona erdirme çağrısında bulunmaları gerektiğini anlayan insanlar vardı.

Bu insanlara deli, kaçık, suçlu, bilmemne gözüyle bakılıyordu, ama etraftaki tek aklı başında insanlar onlardı şüphesiz.

Ve böyle bir durumda, sizin tarif ettiğiniz türden, ortada adaletle ilgili bir soru değil, sadece ölümüne bir mücadeleyi kimin kazanacağı sorusunun olduğu bir durumda, verilmesi uygun insani tepki şu olmalı bence: Son verme çağrısında bulunmak, iki tarafın da bir şey kazanmayacağını söylemek, bunu durdurmaya çalışmak —tabii bunu dediğiniz anda da hapse atılır ya da öldürülürsünüz ya da başınıza bu türden bir şeyler gelir, birçok rasyonel insanın başına geldiği gibi.

Ama ben bunun insan ilişkilerinin tipik durumu olduğunu düşünmüyorum, sınıf-çatışması ya da toplumsal devrim örneğinde de durum bu değil bence. Ben bu örneklerde bir argüman sunulabileceğini ve sunmak gerektiğini, bir argüman sunamıyorsanız da kendinizi mücadeleden çekmeniz gerektiğini düşünüyorum. Gerçekleştirmeye çalıştığınız toplumsal devrimin sadece başka bir grubu onlar öyle istiyor diye iktidara getirme amacını değil, adalet amacını, temel insan ihtiyaçlarını karşılama amacını güttüğü yolunda bir argüman sunmak gerekir.

FOUCAULT: Cevap verecek zamanım kaldı mı?

ELDERS: Evet.

FOUCAULT: Ne kadar? Çünkü...

ELDERS: İki dakika. [*Foucault gülüyor.*]

FOUCAULT: Ama bu hiç de adil değil valla. [*Herkes gülüyor.*]

CHOMSKY: Kesinlikle değil.

FOUCAULT: Değil, ama bu kadar kısa bir zamanda cevap vermek istemiyorum. Sadece şunu söyleyeceğim: Bu insan doğası sorunu, sadece teorik terimlerle ifade edildiğinde, aramızda bir tartışmaya yol açmadı; son kertede, bu teorik sorunlar konusunda birbirimizi gayet iyi anlıyoruz.

Öte yandan, insan doğası sorununu ve siyasi sorunları tartıştığımız zaman aramızda farklılıklar ortaya çıktı. Siz ne düşünürseniz düşünün, bu insan doğası, adalet, insanların özlerini gerçekleştirme fikirlerinin hepsinin bizim uygarlığımız içinde, bize özgü bilgi tipi ve bize özgü felsefe biçimi içinde oluşmuş fikir ve kavramlar olduklarını ve bunun sonucu olarak bizim sınıfsal sistemimizin birer parçasını oluşturduklarını düşünmemi engelleyemezsiniz. Ne kadar üzücü olursa olsun, toplumumuzun temellerini alaşağı etmesi gereken –ve ilkesel olarak edecek olan– bir mücadeleyi tarif etmek ya da haklı çıkarmak için bu fikirlere başvuramazsınız. Bence tarihsel hiçbir gerekçesi olmayan bir çıkarsama bu. Söylemek istediğim bu...

CHOMSKY: Gayet açık seçik.

ELDERS: Sayın Foucault, içinde yaşadığımız toplumu patoloji terimleriyle tarif etmeniz gerekseydi, bu toplumun en çok hangi deliliği dikkatinizi çekerdi?

FOUCAULT: Bugünkü toplumumuzu mu diyorsunuz?

ELDERS: Evet.

FOUCAULT: Günümüz toplumunun en çok mustarip olduğu hastalığın hangisi olduğunu söylemem gerekseydi?

ELDERS: Evet.

FOUCAULT: Hastalığın ve delilerin tanımı ve delilerin sınıflandırılması toplumumuzda belli insanları dışlayacak şekilde yapılagelmiştir. Toplumumuz kendine deli diyecek olsaydı, kendi kendini dışlamış olurdu. Bazı iç reformlar yapabilmek için diyormuş gibi yaptığı oluyor. Size modern dünyanın endişeden ya da şizofreniden mustarip olduğunu söyleyen insanlardan daha muhafazakârını bulmak zordur. Bu aslında belli insanları ya da belli davranış biçimlerini dışlamanın kurnazca bir yoludur.

Diyeceğim şu ki, bu sözcüklere psikiyatrik-olmayan bir anlam verilmediği sürece, toplumumuzun şizofren ya da paranoyak olduğunu söylemenin bir geçerliliği olamaz; ancak bir metafor ya da bir oyun olarak kabul edilebilir. Ama beni iyice zorlarsanız, toplumumuzun bir hastalıktan, henüz adını bulamadığımız çok tuhaf, çok paradoksal bir hastalıktan mustarip olduğunu söylerim ben de; bu zihinsel hastalığın çok tuhaf bir semptomu vardır ki, o da şudur: Bu zihinsel hastalığı yaratan, semptomun ta kendisidir. İşte söyledim söyleyeceğimi.

ELDERS: Güzel. Sanırım tartışmayı hemen başlatabiliriz.

SORU: Sayın Chomsky, size bir sorum olacak. Tartışmanızda "proletarya" terimini kullandınız; son derece gelişmiş teknolojik bir toplumda "proletarya" derken neyi kastediyorsunuz? Bence mevcut sosyolojik durumu tamamıyla yansıtmayan Marksist bir kavram bu.

CHOMSKY: Evet, bence de haklısınız, bu meselede ısrarla kaçamak davranmamın ve bütün bu fikre son derece şüpheyle yaklaştığımı

söylememin nedenlerinden biri de bu; çünkü ille de kullanmak istiyorsak, proletarya kavramına mevcut toplumsal koşullarımıza uyan yeni bir yorum kazandırmamız gerektiğini düşünüyorum. Hatta özgül tarihsel çağrışımlarla çok fazla yüklü olduğu için bu sözcükten vazgeçmeyi ve onun yerine toplumun üretim işlerini, kol ve kafa işlerini yapan insanları öne çıkartmayı bile istiyorum. Bence bu insanlar kendi çalışma koşullarını örgütleyecek, çalışmalarının amaçlarını ve ne şekilde kullanıldıklarını belirleyecek bir konumda olmalılar; savunduğum insan doğası anlayışı yüzünden bu kategorinin neredeyse herkesi içerdiğini düşünüyorum ben aslında. Çünkü bence fiziksel ya da zihinsel bir özrü olmayan her insan –burada Mösyö Foucault'ya bir kez daha karşı çıkıp zihinsel hastalık kavramının en azından belli bir ölçüde muhtemelen mutlak bir karakteri olduğuna inandığımı belirtmek isterim– fırsat verildiğinde üretken, yaratıcı çalışma yapmaya muktedirdir; hatta daha da ötesi böyle çalışmalar yapmakta ısrar eder.

Önündeki küplerle bir şeyler inşa etmek, yeni bir şeyler öğrenmek ya da karşısına çıkan işi yapmak istemeyen bir çocuk görmedim hiç. Yetişkinlerin böyle olmamasının tek nedeni de, onlardaki bu isteği yok etmiş olan okullara ve diğer baskıcı kurumlara gönderilmiş olmaları galiba.

Şimdi eğer durum böyleyse, o zaman proletarya ya da adına her ne diyecekseniz, gerçekten evrensel olabilir, yani benim temel insani ihtiyaç olduğuna inandığım kendin olma, yani yaratıcı, araştırıcı, meraklı olma, ne bileyim faydalı işler...

SORU: Pardon, araya girebilir miyim?

CHOMSKY: ...yapma ihtiyacıyla hareket eden bütün insanlar olabilir.

SORU: Eğer Marksizmde başka bir anlamı olan bu kategoriyi kullanacaksanız...

CHOMSKY: Ben de zaten bu yüzden bu kavramdan vazgeçmemiz gerekebilir diyorum ya.

SORU: Başka bir terim kullansanız daha iyi olmaz mı? Bu durumda bir soru daha sormak isterim: Sizce devrimi hangi gruplar yapacak?

CHOMSKY: Evet, bu farklı bir soru oldu.

SORU: Şu anda orta ve üst sınıflardan gelen genç entelektüellerin kendilerine proleter demeleri ve proleterlerin safına katılmamız gerektiğini söylemeleri tarihin bir ironisiymiş gibi geliyor bana. Ama sınıf bilincine sahip herhangi bir proletarya da görmüyorum. Büyük açmaz da burada.

CHOMSKY: Eyvallah. Bence somut, özgül ve gayet makul bir soru soruyorsunuz.

Halihazırdaki toplumumuzda bütün insanların faydalı, üretken işler ya da insanı tatmin eden işler yapmakta oldukları doğru değil –hatta doğruyla uzaktan yakından alakası olmadığı açık. Şu anda yaptıkları işleri özgür koşullarda yapsalardı, bu işin üretken ve tatmin edici hale geleceği de doğru değil.

Başka tür işler gören çok sayıda insan olduğunu söylemek daha doğru. Örneğin sömürünün işletmeciliğini yapan insanlar, yapay tüketim malzemeleri yaratan insanlar, baskı ve yıkım mekanizmaları yaratan insanlar ya da durgunluktan mustarip bir sanayi ekonomisi içinde herhangi bir yere sahip olmayan insanlar. Üretken emek imkânından, birçok insan dışlanmış durumda.

Ben şahsen devrimin bütün insanlar adına yapılması gerektiğini düşünüyorum; ama devrim belli insan kategorileri tarafından gerçekleştirilmek zorunda ki, bunlar da gerçekten toplumun üretken

işlerini gören insanlar olacak diye düşünüyorum. Şimdi bunların ne olacağı toplumdan topluma değişir. Bence bizim toplumumuzda entelektüel işçiler bu kategoriye dahil; bu kategori el işçilerinden vasıflı işçilere, mühendislere, bilim insanlarına, çok geniş bir sınıf oluşturan profesyonellere, mahut hizmet sektöründe çalışan ve hiç değilse ABD'de ve sanıyorum burada da gerçekten nüfusun önemli çoğunluğunu oluşturan ve gelecekte de büyük çoğunluğunu oluşturacak olan birçok kişiye kadar uzanan bir insan yelpazesini içeriyor.

Dolayısıyla tabiri caizse öğrenci-devrimcilerin haklı, kısmen haklı oldukları bir nokta var bence de: Yani, modern, gelişkin bir sanayi toplumunda eğitimli entelijansiyanın kendisini nasıl tanımladığı çok önemlidir. Kendilerini toplumun yöneticileri olarak mı tanımlayacaklar, teknokrat yani ya devletin ya da özel şirket iktidarlarının hizmetkârları mı olacaklar; yoksa kendilerini iş gücünün zihinsel emek sarf eden bir parçası olarak mı tanımlayacaklar, sorusunu sormak çok önemli.

İkinci durumda ilerici bir toplumsal devrimde doğru dürüst bir rol oynayabilirler ve oynamaları gerekir. İlk durumdaysa, baskıcılar sınıfının parçası olmuşlar demektir.

SORU: Teşekkür ederim.

ELDERS: Evet, devam edin lütfen.

SORU: Yeni toplum modelleri yaratmanın entelektüel bir zorunluluk olduğu yolundaki sözlerinizden çok etkilendim, Sayın Chomsky. Biz Utrecht'te öğrenci gruplarıyla bunu yaparken karşılaştığımız sorunlardan biri şu ki, değerlerde tutarlılık arıyoruz. Sizin de değindiğiniz söylenebilecek değerlerden biri de, iktidarın ademi merkezileştirilmesinin zorunluluğu. İnsanlar karar alma süreçlerine yerinden katılmalılar.

Ademi merkezileştirme ile katılım değeri bu; ama öte yandan kararların dünya ölçeğinde alınmasını gittikçe daha zorunlu hale getiren –ya da getiriyormuş gibi görünen– bir toplumda yaşıyoruz. Ve sözgelimi refahı daha eşit bir biçimde paylaştırabilmek için, daha fazla merkezileşme zorunlu olabiliyor. Bu sorunların daha yüksek bir düzeyde çözülmesi gerekiyor. Bizim, sizin toplum modellerinizi yaratırken karşılaştığımız tutarsızlıklardan birisi de bu, bu konudaki fikirlerinizi duymak isteriz.

Küçük bir sorum, daha doğrusu size söylemek istediğim bir şey daha var. O da şu: Vietnam'daki savaşa karşı son derece cesur bir tavır takınan sizin gibi birini nasıl oluyor da, buralarda büyük savaş müteahhitlerinden biri ve bu savaşın entelektüel yaratıcılarından biri diye bilinen MIT gibi bir kurumda yaşatabiliyorlar?

CHOMSKY: Önce ikinci soruyu cevaplayayım, umarım ilkini unutmam. Yok, yok, önce birincisine cevap vermeye çalışayım; ikincisini unutursam bana hatırlatırsınız.

Genelde ademi merkezileştirmeden yanayım ben. Bunu mutlak bir ilke haline getirmek istemem; ama bence burada spekülasyona müsait geniş bir alan olduğu kesin olsa da, ademi merkezileştirmeden yana olmamın nedeni, merkezi bir iktidar sisteminin genelde kendi içindeki en güçlü unsurların çıkarlarını, hem de çok etkili bir biçimde gözeteceğini düşünmem.

Şimdi, iktidarın ademi merkezileştirilmesine ve özgür birliklere dayalı bir sistem şüphesiz sizin bahsettiğiniz sorunla, eşitsizlik –bir bölgenin öbüründen daha zengin olması vs.– sorunuyla karşılaşacaktır. Ama ben bu noktada temel insani duygular olduğunu umduğum ve özgür birliklere dayalı bir sistemde ortaya çıkabilecek olan sempati ve adalet arayışına güvenirsek daha güvende olacağımızı tahmin ediyorum.

İlerlemenin, bence neredeyse kaçınılmaz olarak en güçlü bileşenlerinin çıkarlarını gözetecek şekilde davranacak olan merkezi iktidarın kurumları temelinde değil de, bu bahsettiğim insani içgüdüler temelinde sağlanacağını umarsak daha güvende oluruz.

Bu biraz fazla soyut ve fazla genel oldu, ayrıca bunun her durumda geçerli bir kural olduğunu da iddia etmek istemem; ama birçok durumda etkili sonuçlar doğuracak bir ilke olduğunu düşünüyorum.

Mesela, demokratik sosyalist özgürlükçü bir ABD'nin Doğu Pakistanlı mültecilere ciddi bir yardımda bulunmasının, temelde çokuluslu şirketlerin çıkarlarına göre işlemekte olan bir merkezi iktidar sistemine göre daha muhtemel olduğunu düşünüyorum ben. Aynı şey başka birçok durumda da geçerli, bildiğiniz gibi. Ama bu ilke bana en azından üzerinde düşünmeyi hak ediyormuş gibi geliyor.

Sorunuzun altında yattığı söylenebilecek olan fikre, sık sık dile getirilen fikre gelince, iktidarın ve karar alma süreçlerinin merkezi olmasını gerektiren teknik bir zaruret, ileri teknolojik topluma özgü bir özellik olduğu fikri –ki başta Robert McNamara olmak üzere birçok insan bunu söylüyor– bence tam bir saçmalık. Bunu destekleyen bir argüman görmüş değilim.

Modern teknolojinin, mesela veri-işleme teknolojisinin ya da iletişimin vs. tam da zıt yönde imaları var gibi geliyor bana. Bu teknoloji gerekli bilgilerin ve gerekli kavrayış yetisinin kısa zamanda herkese kazandırılabileceğini ima ediyor. Bunların, her türlü bilgiyi, her türlü enformasyonu ve her türlü karar alma sürecini denetleyen küçük bir grup yöneticinin elinde toplanması şart değil. Yani teknoloji özgürleştirici olabilir, özgürleştirici olabilecek özelliklere sahip; iktidarın kötü dağıtılmış olmasından dolayı diğer her şey gibi, adalet sistemi gibi, teknoloji de bir baskı aygıtına dönüştürülmüş durumda. Ben modern teknolojide ya da modern teknolojik

toplumda iktidarın ademi merkezileştirilmesinden uzaklaşmayı beraberinde getiren herhangi bir şey olduğunu düşünmüyorum. Tam aksi doğru bence.

İkinci meselenin iki veçhesi var: Biri MIT'nin bana nasıl tahammül ettiği sorusu, diğeri de benim MIT'ye nasıl tahammül ettiğim sorusu. [*Gülüşmeler.*]

MIT'nin bana nasıl tahammül ettiği meselesine gelirsek, bence burada da fazla şematik bakmamak lazım. MIT'nin savaş araştırmaları yapan en önemli kurumlardan biri olduğu doğru. Ama bence Amerikan toplumunun epey derinlerine yerleşmiş olan –ki bu da dünya için gayet hayırlı bir şey– çok önemli özgürlükçü değerleri içerdiği de doğru. Vietnamlıları kurtaracak kadar derinlere yerleşmiş olmasa da, çok daha feci felaketleri önleyecek kadar derinlere yerleşmiş değerler bunlar.

Bu noktada bazı ayrımlar getirmek gerek. Burada emperyalist bir terör ve saldırganlık var, sömürü var, ırkçılık var, bunun gibi bir sürü şey var. Ama bütün bunların yanı sıra, mesela Haklar Bildirgesi'nde –ki hiçbir surette sınıf baskısının bir ifadesinden ibaret değildir bu Bildirge– cisimleşen birey haklarına yönelik gerçek bir özen de var. Bu Bildirge bireyi devlet iktidarına karşı savunma zorunluluğunun da ifadesidir aynı zamanda.

Şimdi bütün bunlar yan yana var oluyor. O kadar basit değil, bütünüyle kötü ya da bütünüyle iyi falan değil. İşte bunların yan yana bulunduğu o özel denge sayesindedir ki savaş silahları üreten bir kurum savaşa karşı sivil itaatsizlik eylemlerinde bulunan bir kişiye tahammül edebiliyor, hatta bu kişiyi birçok şekilde teşvik edebiliyor.

Benim MIT'ye nasıl tahammül ettiğime gelince, bu başka bir soruyu gündeme getiriyor. Bir radikalin baskıcı kurumlardan kopması

gerektiğini ileri sürenler var; ama ben bunun mantığını hiçbir zaman anlayamamışımdır. Bu argümanın mantığına göre, Karl Marx'ın, dünyadaki en habis emperyalizmin düpedüz simgesi olan, bir imparatorluğun sömürgelere tecavüz ederek topladığı bütün hazinelerin toplandığı yer olan British Museum'da çalışmaması gerekirdi.

Ama Karl Marx British Museum'da çalışmakta haklıydı bence. Alt etmeye çalıştığı uygarlığın kaynaklarını, hatta liberal değerlerini ona karşı kullanmakta haklıydı. Bence bu durumda da aynı şeyler geçerli.

SORU: Ama MIT'deki varlığınızın onların vicdanlarını rahatlatacağından korkmuyor musunuz?

CHOMSKY: Nasıl rahatlatacakmış anlamıyorum gerçekten. Yani, benim MIT'de olmam öğrencilerin bir kurum olarak MIT'nin yaptığı birçok şeye karşı eylemlerini artırmalarına, tam ne kadar bilmiyorum ama ucundan kıyısından da olsa yardımcı oluyor bence. Hiç değilse olduğunu umuyorum.

CHOMSKY: Başka soru var mı?

SORU: Merkezileşme sorununa dönmek istiyorum. Teknolojinin ademi merkezileşmeyle çelişmediğini söylediniz. Ama teknoloji kendisini, yarattığı etkileri vs. eleştirebiliyor mu? Sorun orada. Teknolojinin bütün evrenüzerindeki etkisini eleştirebilecek merkezi bir örgütlenme kurmak gerekebileceğini düşünmüyor musunuz? Bu eleştirelliğin küçük bir teknoloji kurumuna nasıl dahil edilebileceğini anlayabilmiş değilim.

CHOMSKY: Özgür birlikler federasyonunun birbiriyle etkileşmesine hiçbir itirazım yok; bu anlamda merkezileşme, etkileşim, iletişim, tartışma vs. ve tabii eleştiri de olabilecek şeyler. Benim bahsettiğim şey, iktidarın merkezileşmesi.

SORU: Ama mesela bazı teknoloji kurumlarının sadece şirketlere hizmet edecek işler yapmalarını yasaklamak için iktidara ihtiyaç var şüphesiz.

CHOMSKY: Evet, ama ben şunu söylüyorum: Şayet bu meselede doğru kararı alması konusunda merkezi iktidara güvenmek ile özgürlükçü cemaatlerin oluşturacağı özgür birliklere güvenmek arasında seçim yapmamız mümkünse, ben özgür birliklere güvenirdim. Bunun nedeni de, onlar doğru dürüst insani içgüdüleri en yüksek düzeye çıkarmaya hizmet edebilecekken, merkezi bir iktidar sisteminin genelde insan içgüdülerinden en beterlerinden birini, yani yırtıcılık, yıkıcılık ve kendisi için güç biriktirirken başkalarını yok etme içgüdüsünü en yüksek düzeye çıkarma eğiliminde olacağını düşünmem. Belli tarihsel koşullarda ortaya çıkan ve işlerlik kazanan bir içgüdü bu, sanırım biz de bu içgüdünün bastırılıp yerini daha sağlıklı başka içgüdülere bırakacağı türden bir toplum yaratmak istiyoruz.

SORU: Umarım haklısınızdır.

DİZİN

I. Dünya Savaşı 58
18. yüzyıl rasyonalizmi 15
ABD 48, 49, 50, 52, 64, 66
ademi merkezileşme 68
anarko-sendikalizm 41, 42
Augustinusçu akım 19
Bichat, Marie-François-Xavier 23, 35
davranışçılık 38, 39
Descartes, René 16, 17, 18, 19, 25
doğuştan gelen fikirler 7
doğuştan gelen yapılar 7
entelijansiya 64
Fransa 53
Haklar Bildirgesi 67
halk demokrasileri 47
Hindiçin toplumu 48
Humboldt, Wilhelm von 17
içgüdüsel bilgi 9, 10
Jones, Sir William 25
kartezyenler 13, 14, 17, 19
Leibniz, Gottfried Wilhelm 19
Leninist 57
liberter sosyalizm 41
Liebknecht, Karl 59
Marksist 22, 61
Marksizm 63
Marx, Karl 68
McNamara, Robert 66
merkezi iktidar 66, 69

merkezileşme 65, 68, 69
MIT (Massachusetts Institute of Technology) 65, 67, 68
Newton, Sir Isaac 13, 17, 18, 24
Nietzsche, Friedrich 57
özgür birlikler 42, 65, 69
özgür birlikler federasyonu 68
Pascal, Blaise 19
profesyoneller 64
proletarya 50, 54, 55, 56, 57, 61, 62, 63
proletarya diktatörlüğü 56
Russell, Bertrand 59
sivil itaatsizlik 47, 48, 49, 67
Sovyetler Birliği 47
Spinoza, Benedict de 54
şematizm 9, 10, 12, 26, 28
uzaktan etki 13, 14, 17, 18
Vietnam 48, 49, 52, 65
Vietnam Savaşı 47, 52
Zedung, Mao 47
zihin/beden sorunu 13

YÜZYILIN İKİ BÜYÜK DÜŞÜNÜRÜNÜN YILLAR ÖNCE YAPTIĞI BU TARTIŞMA İKİ KONU ETRAFINDA ODAKLANIR: BİLİMSEL BİLGİNİN GELİŞİMİ NASIL YORUMLANMALIDIR? SİYASAL MÜCADELEDE ADALETİN, BİR BAŞKA DEYİŞLE ETİĞİN YERİ NEDİR?

FOUCAULT'YA GÖRE, TARİHTE BİLGİ ÜRETİMİNİ FARKLI ÇERÇEVELER BELİRLEDİĞİ İÇİN, HER ÇAĞDA FARKLI BİLİMSEL SÖYLEM TİPLERİYLE KARŞILAŞIRIZ. CHOMSKY İSE KENDİ DİLBİLİM KURAMINDAN HAREKET EDER VE İNSANIN DOĞARKEN BERABERİNDE GETİRDİĞİ BİR YARATICILIK KAPASİTESİ OLDUĞUNU SAVUNUR.

SİYASAL MÜCADELE, BİR SINIFIN TARİHSEL HAKLILIĞINA DAYANDIĞI İÇİN Mİ, YOKSA DAHA ADİL BİR TOPLUM HEDEFİ GÜTTÜĞÜ İÇİN Mİ MEŞRULUK KAZANIR? GÖRÜŞLERİN EN ÇOK AYRILDIĞI KONU BU OLACAKTIR.

0894000
AYN
0894000 AYN

ISBN: 975-6165-02-7
9 789756 165027